

FÖLDGÖMB

MBI MAGYAR BRANDS

A MEGISMERÉS KALANDJA

WWW.AFOLDGOMB.HU

ALAPÍTVÁ: 1929

1540 FT | 4 € | 18 LEJ

2023. JANUÁR–FEBRUÁR

A MAGYAR ÉPÍTÉSI ÉS ÉRTÉKELÉSI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

ÉPÍTETT ÖRÖKSÉG
HÁZ | LAKÁS | KERT

TÚL A KOCKAHÁZAKON

BARLANGLAKÁSOK

DÉL-TIROL TORNyai

ÖREGHÁZ A HANTA-PATAK PARTJÁN

KÓSPALLAG

ERDŐMENEDÉK A PUSZTÁBAN

SZARVASI ARBORÉTUM

TÖRÖK CSEMEGE

ANTALYA

nka
Nemzeti Kulturális Alap

KILIMANDZSÁRÓ TANZÁNIA 2023. JANUÁR

HA UNOD AZ IPARI TURIZMUST!

TERMÉSZETJÁRÓ UTAZÁSOK, OUTDOOR TÚRÁK,
TREKKINGEK, KÖRUTAK AZ EGÉSZ VILÁGON.

Eupolisz Utazási Iroda

8200 Veszprém, Szeglethy u. 1.

+36/88/871728

Hatósági engedélyszám: U-000463

www.eupolisz.hu

ALUL LAPOS, FELÜL HEGYES

▷ DR. NAGY BALÁZS, FŐSZERKESZTŐ

A poprádi vasútállomásról a Magas-Tátra felé tekintve világos, miért hívják a közeli hegyvilágot a „Föld legkisebb magas-hegységének”. Kicsi – persze –, hiszen hosszában is csak 25 km, és magassága sem egetverő, ám a Poprádi-medence és a csúcsok közötti szintkülönbség 2000 m! És e hegyfal zord szirtekben tetőzik, az erdőhatár fölött még vagy 1000 m-nyi sziklahavas teszi vaddá a terepet. A kemény gránit őrizte, éles formák, a mélyre vágódott, egykori gleccservölgyek és a piramisszerű sziklabércsek összképe alpesi látványt idéz.

A magashegyi révületből a lakóköznyezet képe billent ki – de azonnal. Dehogyan vagyunk az Alpokban! Ezek a sok évtizedes, szürke kockaházak a szlovákiai településkép karakteres, múltidéző elemei: voltak idők, amikor úgy gondolta a tervgazdaság irányítója, hogy az amúgy bőven rendelkezésre álló faanyag sokkal jobb „dolga lesz” a messzi Nyugaton, hiszen ott kemény valutát fial. Be kellett hát érni ácsolttetőszerkezet-deficittel: a hegyes tetők, merész nyergek és meredek gerincek a hegyvidékre korlátozódtak...

41. évfolyamunk első száma lakhatás-központú. Bemászunk a barlanglakások üregeibe, elemezzük a kockaház-világot, annak túlélését és leágazásait, felnézünk Dél-Tirol ember és természet építette tornyaira, örökségőrző és közösségépítő ökotájház születését lessük, a török Riviérán a dicső múlt épített emlékei között járunk, de szétnézünk a kertben is: a Szarvasi Arborétum pusztai erdőmenedékében kalandozunk.

Gerlachfalvi-csúcs

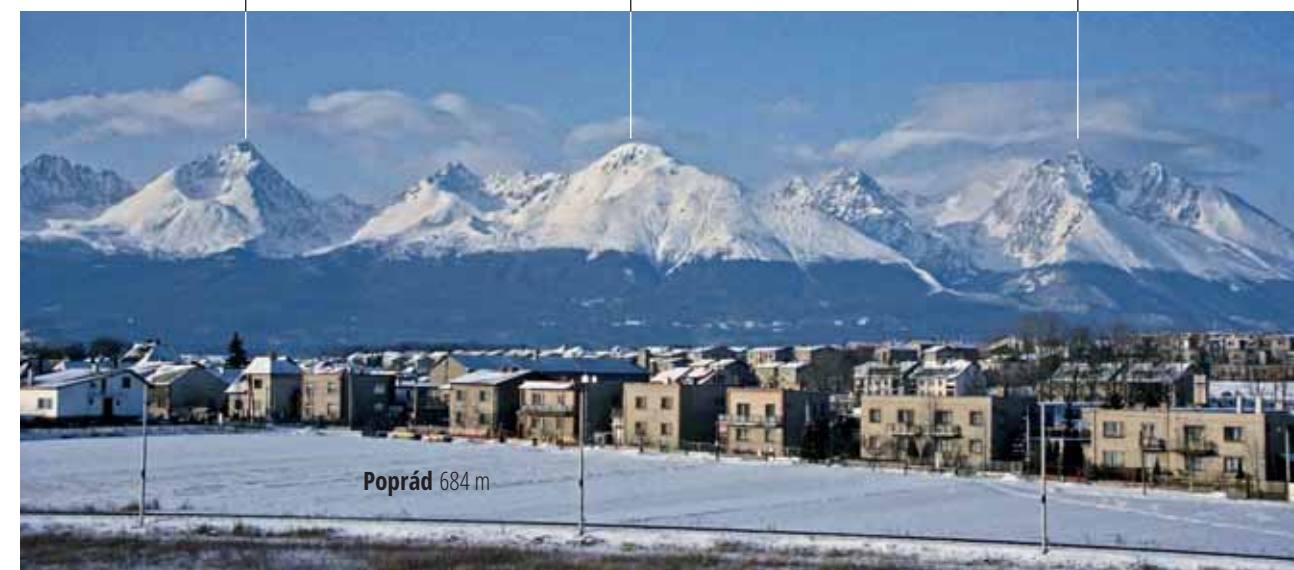
2655 m

Nagyszalóki-csúcs

2452 m

Lomnici-csúcs

2634 m

Poprád 684 m

FOTÓ: NAGY BALÁZS

FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XLI. ÉVFOLYAM, 362. LAPSZÁM

2023. JANUÁR–FEBRUÁR

FŐSZERKESZTŐ: DR. NAGY BALÁZS

SZERKESZTŐ-MUNKATÁRSÁK:

BARABÁS AMBRUS, HEILING ZSOLT

HONLAP, RÁDIÓ, KÖZÖSSÉGI MÉDIA:

NAGY ÉVA JOHANNA

ÁLLANDÓ SZERZŐK:

DR. FRANCISCS LÁSZLÓ, DR. JAKAB GUSZTÁV,

DR. KARÁCSONYI DÁVID, KERÉKES ISTVÁN, KUPI LÁSZLÓ,

LADÁNYI TAMÁS, LEVICZKI ANITA,

SARUSI ISTVÁN, SZIRMAI GÁBOR, DR. TAMÁSKA MÁTÉ,

DR. TELBISZ TAMÁS

TERVEZŐ ÉS KÉPSZERKESZTŐ: HEILING ZSOLT

OLVASÓSZERKESZTŐ: MÁRTON BELA

NYOMÁS: KESKENY ÉS TÁRSAI 2001 KFT.

KIADÓ: HEILING MÉDIA KIADÓ KFT.

1142 BUDAPEST, ERZSÉBET KIRÁLYNÉ ÚTJA 125.

E-MAIL: SZERKESZTOSEG@AFOLDGOMB.HU

A KIADÁSÉRT FELEL: HEILING ZSOLT

MEGJELENIK KÉTHAVONTA, MINDEN PÁROS HÓNAP ELEJÉN,
ÉVENTE 6 ALKALOMMAL.TERJESZTI A LAPKER ZRT. ÉS ALTERNATÍV TERJESZTŐK
ELŐFIZETHETŐ:

E-MAIL: ELOFIZETES@AFOLDGOMB.HU

VAGY WEBÁRUHÁZUNKBAN: EBOLT.AFOLDGOMB.HU

RÉGEBBI LAPSZÁMAINK MEGVÁSÁROLHATÓK

AZ EBOLT.AFOLDGOMB.HU WEBÁRUHÁZBAN.

A KIADÓBAN NINCS SZEMÉLYES ÜGYFÉLFOGADÁSI

ELŐFIZETŐI ÜGYFÉLSZOLGÁLAT: KRIZSÁN SAROLTA

E-MAIL: ELOFIZETES@AFOLDGOMB.HU

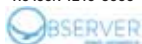
TELEFONON: HÉTFŐN ÉS SZERDÁN:

10–12 ÓRÁIG, TEL.: (06-30) 904-5876

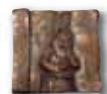
MINDEN JOG FENNTARTVA! A MAGAZINBAN MEGJELENT KÉPEKET, ABRÁKÁT ÉS
SZÖVEGEKET A KIADÓ ENGEDÉLYE NÉLKÜL TILOS KÖZZÉTENNI, REPRODUKÁLNI,
SZÁMÍTÁSTECHNIKAI RENDSZERBEN TÁROLNI ÉS TÖRVÁDANI. MEG NEM
RENDELTE FÉNYKÉPEKET ÉS KÉZIRATOKAT NEM ÖRÖZUNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK
VISSZA. A LAPBAN MEGJELENT HÍRDETÉSEK TARTALMAÉRT A KIADÓ

NEM VÁLLAL FELELŐSÉGET!

HU ISSN 1215-8690

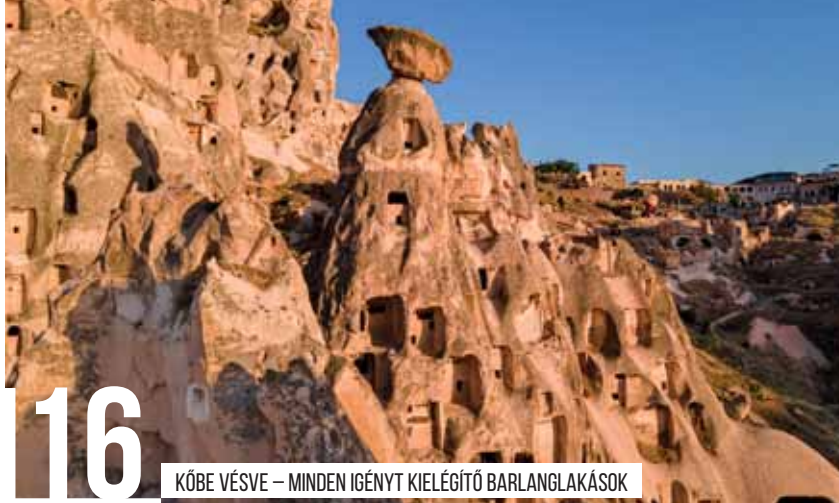
PULITZER-EMLEKDŐ (2008)

GÁRDI BALÁZS SZERZŐNK LAPUNKBAN
MEGJELENT ANYAGAI ELISMERÉSEKÉNT

SZOCIográfIA-KÜLÖNDJÉ (2012)

TÁRSADALMI TÉMAJÚ RIPIORTJAINK,
KÉPSOROZATAINK ELISMERÉSEKÉNT

MAGELLÁN-SZOROS-DÍJ (2020)

A FÖLDGÖMB ALAPÍTVÁNY CHILEI
KLIMAKUTATÁSI PROGRAMJÁÉRTKIVÁLÓ FOGYASZTÓI
MÁRKÁ ('18, '19, '20, '21, '22)

16

KŐBE VÉSVE – MINDEN IGÉNYT KIELÉGÍTŐ BARLANGLAKÁSOK

40

A SZARVASI ARBORÉTUM

68

ÖREGHÁZ A HANTA-PATAK PARTJÁN

78

SZIGETI VESZEDELEM

PILLANTÁS AZ ÉGRE

FRANCISCS LÁSZLÓ: NAPFOGYATKOZÁS
– MIKOR, MIÉRT ÉS HOGYAN? ▶

4

FLÓRA ÉS FAUNA

MORVAI SZILÁRD: AZ ŐSZAPÓ TITKA ▶

6

FÖLD ÉS ÉG

LADÁNYI TAMÁS: ALACSONYAN JÁR A GÖNCÖLSZEKÉR ▶

8

SZÁM-TÉR-KÉP

BARTA GÉZA: KARÉLOK, FINNEK ÉS SZLÁVOK
ÉSZAKNYUGAT-OROSZORSZÁGBAN ▶

10

FLÓRA ÉS FAUNA

HORVÁTH RÓBERT: SIMON'S TOWN, A PINGVINVÁROS ▶

12

FOTO: GUITAR PHOTOGRAPHER ©SHUTTERSTOCK

SZIRMAI GÁBOR:

KŐBE VÉSVE – MINDEN IGÉNYT KIELÉGÍTŐ BARLANGLAKÁSOK

16

A barlanglakások kultusza ugyan napjainkra erősen megkopott, ám egykor emberek sokasága élt ilyen helyeken – lapozzuk csak fel Révai nagy lexikonának vonatkozó szócikkét, hogy megtudjuk: egyedül Kína löszbarlang-lakóinak számát millióra becsülték mintegy száz évvel ezelőtt. A téma saját enciklopédiát érdemelne, de nézzük meg néhány különleges esetét!

TAMÁSKA MÁTÉ: TÚL A KOCKAHÁZAKON – EGY ELKÉPZELT RIPIORT RÉSZLETEI ▶ 28

A nyári konyhában jó meleg van. A viaszosvászon terítőn virágos porcelán, rajta tányér, gondosan elhelyezett teasüteményekkel. Nem Etelka néni sütötte – szabadkozik is, hogy ő már túl öreg a tészták nyújtásához. De (ezt már én teszem hozzá) ad a látszatra. Ahhoz a korosztályhoz tartozik, akinek fontos, mit gondolnak róla a hozzá betérők. A 80-as évekről beszélgetünk, amikor nemhogy a süteménytészta, de a betont is megkeverte...

JAKAB GUSZTÁV–HANYECZ KATALIN: ERDŐMENEDEK A PUSZTÁBAN
A SZARVASI ARBORÉTUM ▶

40

A 18. század végén a fátlan békési pusztában letelepedő olasz főúri család egy park kialakításába kezdett, ami mára egyedülálló erdei élőhelyé fejlődött. A Szarvasi Arboretum ma méltán az egyik legnépszerűbb látványosság az Alföldön.

FELKAI PÉTER: TÖRÖK CSEMEGE – ANTALYA ▶

50

10 km-nyi homokos strand, napfény és átlátszó vízű tengeröböl, ahol szinte egész évben megélhető a mediterrán életérzés. A legtöbb nyaraló számára ennyit jelent Antalya. Nem kevés, de a török Riviéra fővárosa ennél jóval többet tartogat: izgalmas történelemmel, látványos természeti környezettel, hangulatos óvárossal és édes étkekkel csábít...

KOVÁCS TAMÁS: TÉLI TEKERÉS – MEDITERRÁN HŐÉRZET ▶

58

GRYNAEUS ANDRÁS: KŐBŐL ÉS FÖLDBŐL – DÉL-TIROL TORNyai ▶

60

SZIGETI FERENC ALBERT: ÖREGHÁZ A HANTA-PATAK PARTJÁN ▶

68

Hideg, ködös téli este Kóspallagon, a Börzsöny szívében. A téli hangulatot a kémények füstje és a kutyák csaholása teszi teljessé. No meg az, hogy az iskola tornaterméből énekszó hallatszik, nem is akármilyen! Az „Ablakomba besütött a holdvilág” című széki lassú nótáját éneklük. Mintha csak valami időutazás lenne: igazi falusi táncház lesz!

ÉRDI-KRAUSZ ERIKA–LIEBER TAMÁS: SZIGETI VESZEDELEM – LÁTOGATÁS
VULCANUS OTTHONÁBAN ▶

78

NAPFOGYATKOZÁS MIKOR, MIÉRT ÉS HOGYAN?

▷ SZÖVEG: FRANCICS LÁSZLÓ | FÉNYKÉP: BARTEK LUCA

Legutóbb 1999-ben volt, legközelebb 2081-ben lesz. Nem nehéz megértenünk, hogy nagyon ritka, és vannak, akik úgy élik le az életüket, hogy sohasem látják az egyik leglátványosabb

természeti jelenséget, a napfogyatkozást. (Mármint a teljes napfogyatkozást.) Ugyanis maga a napfogyatkozás nem is olyan ritka jelenség a Földön, mint gondolnánk, sőt...

2022. október 25-én volt egy Európából jól megfigyelhető részleges napfogyatkozás, melyet idehaza többen sűrű felhők rései között próbáltak meg lencsevégre kapni. Akik pedig a fogyatkozások katalógusait bújják, már készülődnek is Ausztráliába a 2023. április 20-i hibrid, vagy sokkal inkább az USA-ba, az október 14-i gyűrűs napfogyatkozás megtekintésére. És ez csupán 2023, egy olyan év, ami éppen csak a minimumot hozza napfogyatkozások terén, ellentétben 1935-tel vagy 2206-tal, amikor

5 napfogyatkozás is volt, vagy lesz majd megfigyelhető a Földről.

A napfogyatkozások majdnem ugyanolyan gyakoriak, mint a holdfogyatkozások. Egy évszázadban 230-250 holdfogyatkozás látható, és majdnem ugyanennyi napfogyatkozás is. A teljes napfogyatkozások (amikor a Napot a Hold teljesen eltakarja) száma is magas, 100 évente átlagosan 66 körüli. A hold- és napfogyatkozások számait illetően az emlékezetünkben élő jelentős különbség abban gyökerezik, hogy amíg a holdfogyatkozások több mint felét hazánkból is megfigyelhetjük, addig a napfogyatkozások csak kis hányadát láthatjuk egy adott földrajzi helyen – jellemzően azt is csak részlegesen.

Ennek az az oka, hogy egy, a Holdon lejátszódó jelenség mindenhol látszik a Földről, ahonnan nézve maga a Hold a horizont felett van, ezzel ellentétben a Hold csak nagyon kicsi árnyékot vet a Földre annak méretéhez képest. A teljes napfogyatkozás csak egy legfeljebb néhány száz kilométeres sávot érint a Föld felszínén, de a félárnyékos zóna (ahonnan nézve csak beleharap a Hold a Nap korongjába) is csupán néhány ezer kilométer széles, így nem éri át a teljes bolygót. Egyetlen földrajzi helyről 3-4 évszázad alatt van esélyünk 1 teljes napfogyatkozás megfigyelésére!

Talán a legzavarbaejtőbb kihívás a fogyatkozásokkal kapcsolatban, hogy rendszert találjunk kaotikusan

egymást követő időpontjaikban. Ez egy látszólag nehéz, de valójában nem lehetetlen küldetés, hiszen a legalapvetőbb ismereteket már az ókorban is leírták, bonyolultabb műszerek használata nélkül. A nap- és holdfogyatkozások a Föld és Hold egymás körüli keringésének és árnyékaik egymásra vetülésének járákából adódik. A napfogyatkozások újholdkor következhetnek be, azaz havonta. Csakhogy még sincs minden hónapban napfogyatkozás! Mivel a Hold pályásíkjá 5 fokos szöveget zár be a Földével,

A hold- és napfogyatkozások számait illetően az emlékezetünkben élő jelentős különbség abban gyökerezik, hogy amíg a holdfogyatkozások több mint felét hazánkból is megfigyelhetjük, addig a napfogyatkozások csak kis hányadát láthatjuk egy adott földrajzi helyen.

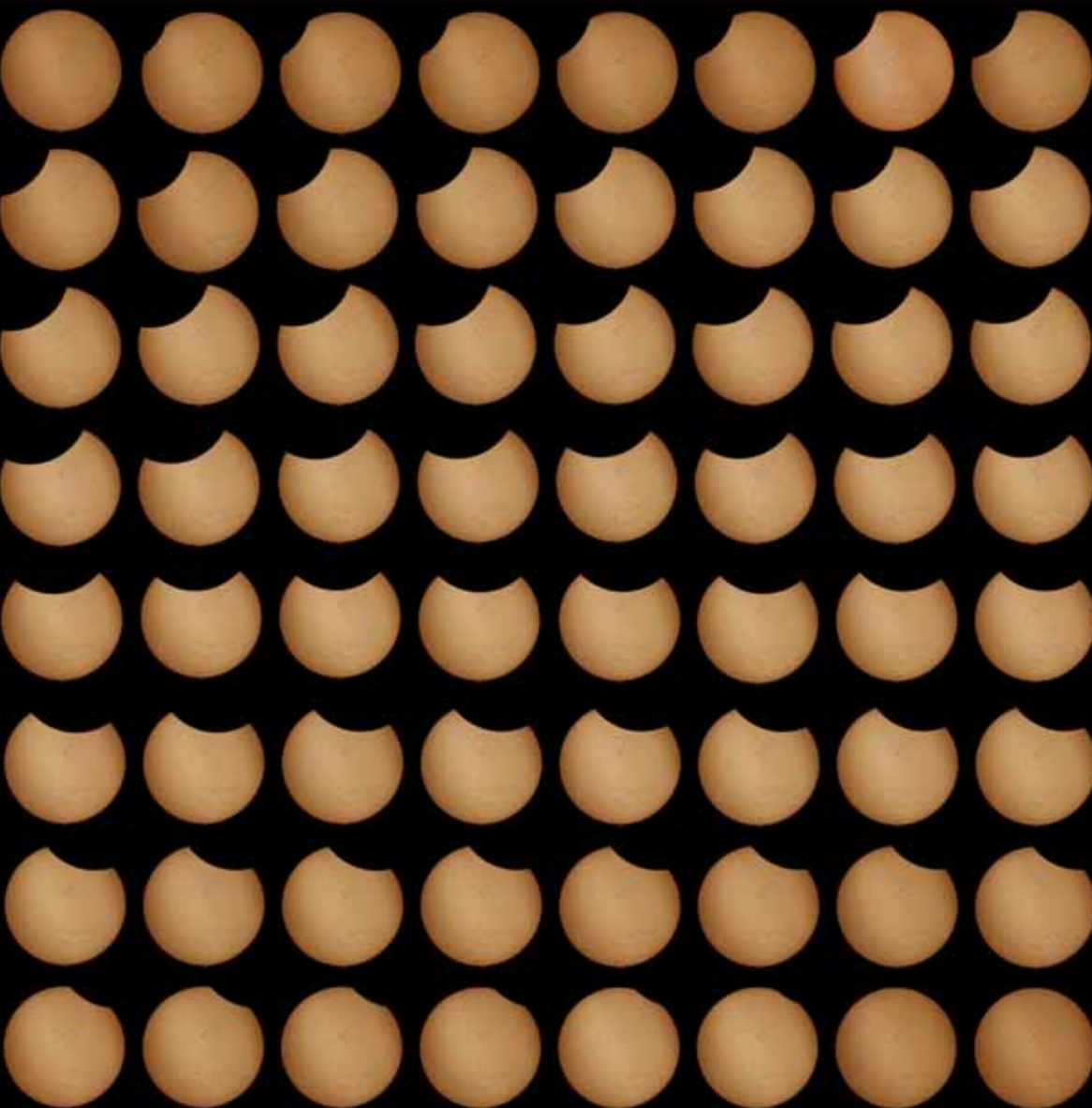
azaz az ekliptika síkjával, ezért a legtöbb esetben az árnyékok elkerülnek az égitesteket. (Kivétel akkor van, amikor az újhold azon a holdpályaszakaszon következik be, ahol a pályasíkok éppen metszik egymást. Ezek a pályaszakaszok az úgynevezett csomók, ahol az égitestek pontosan egy vonalba tudnak kerülni évente kétszer.)

A rendetlenséget az a tény okozza, hogy az újholdak között mindig egy szinodikus hónap (29,53 nap) telik el, a Hold keringése a csomótól ugyanaddig a csomóig azonban valamivel rövidebb ideig, egy drakonikus hónapig (27,21 nap) tart.

A két periódus rezonanciájából adódik a „szároszciklus” vagyis a szinodikus és a drakonikus keringési idők legkisebb közös többszöröse, ami 6585 és 1/3 nap. Ennyi idő elteltével az égitestek szinte azonos pozícióba állnak vissza, leszámítva azt, hogy az 1/3 nap következtében a Föld 120 fokkal éppen el fog fordulni az előző fogyatkozáshoz képest. Három szároszciklus, azaz az 54 év és 1 hónap hosszú „exeligmosz” elteltével viszont szinte biztos, hogy majdnem ugyanott (kicsit északra vagy délebbre to-
lódva) és ugyanabban az időben fog bekövetkezni egy fogyatkozás. Majd újabb 54 év elteltével egy újabb. Azok a fogyatkozások, melyeket éppen egy szároszciklus választ el egymástól, egy szároszorosozatot alkotnak. A gond csak az, hogy több, mint száz szároszorosozatot tartunk számon,

ezek közül egyszerre 40 zajlik egy időben. Egy szároszorosozat 1200–1550 évig tart és 69–87 fogyatkozást ad.

1955-ben G. van den Bergh holland csillagász a múlt évezred mind a 8000 napfogyatkozását szároszorosozatokhoz rendelte, és megalapozta a fogyatkozások és sorozataik számozását. A híres, 1999-es teljes napfogyatkozás a 145-ös szároszorosozathoz tartozik, a tavaly októberi pedig a 124-eshez. Mindkét sorozat egy exeligmosz elteltével, 2053-ban és 2076-ban fog ismét egy-egy részleges napfogyatkozást adni hazánknak.

A 2022. október 25-i részleges napfogyatkozás Lucomagnóból, Svájcban fotózva,

ahol a magyarországiakkal ellentétben a megfigyelést nem zavarta a sűrű felhőzet, így a teljes jelenség az elejétől a végéig megörökíthetővé vált egy 64 darabos fotósorozaton

FRANCICS LÁSZLÓ
ÉPÍTÉSZMÉRNÖK, FOTOGRÁFUS,
EGYETEMI OKTATÓ, A HAZAI
ASZTRIFOTÓS-MOZGALOM
EGYIK FŐ SZERVEZŐJE

[HTTP://WWW.PTES.HU](http://www.ptes.hu)

BARTEK LUCA
SVÁJCBAN ÉL,
ÉS IT-TERÜLETEN DOLGOZIK,
MINDEN SZABADIDEJÉT
ASZTRIFOTÓZÁSSAL TÖLTI

AZ ŐSZAPÓ TITKA

▷ SZÖVEG ÉS FÉNYKÉP: MORVAI SZILÁRD

A fekete (ipari) napraforgóval történő téli madáretetés közkeletelt elfoglaltság. Akár 20 faj is odacsábítható az etetőre, csupán ezzel az egy élelemmel! Akik még változatosabb madársegregre vágnak, akár kettévágott almát is kitehetnek. A természetben amúgy is előforduló, növényi eredetű táplálékok kihelezése kiváló ötlet lehet

Van azonban egy nagy kérdés: mivel csalható be a kertbe hazánk egyik legkülönlegesebb megjelenésű madara, az őszapó (*Aegithalos caedatus*), ez az igen érdekes külsejű, törékeny csöppesség (testtömege 7-10 gramm)? Felismerése és megkedvelése egy pillanat műve: fehér és rózsaszín tollszíne, hosszú, barnásfekete farka, citromsárga „szempillái” gyorsan azonosíthatóvá teszik

(angol neve: long-tailed tit, hosszú-farkú cinege).

Az etetőre csábítás titkának megfejtése egyszerű: cinkegolyó. Az őszapó picike, kúpos csőre kiváló szerszám egy állati zsiradék által megkötött darált magkeverék apró, ehető darabokra vésésére. Összetétele általában: állati zsiradék, búza, kukorica, napraforgó, zab, köles. Az őszapók az erősen táplálékhiányos időszakban (január–február) sok esetben már a kihelyezés napján elfoglalják helyüket a cinkegolyón. Sőt! Nem ritka, hogy ezt mindenféle álca nélkül akár 1 méterről is megfigyelhetjük! Nem félős, ha mégis emberi zavarás éri, viszonylag gyorsan visszatér. Télen szinte min-

dig csapatban mozog, egy cinkegolyón 2-3 kismadár is táplálkozhat egyszerre, egymástól centiméterekre.

Kékcinegékkel vagy akár királykákkel vegyes csapatban is gyakran megfigyelhető. A ritka, kóborló vándorfüzikét is olykor őszapócsapatokhoz társulva lehet megfigyelni.

A más fajok által megtört napraforgószemek maradványait is szí-

Felismerése és megkedvelése egy pillanat műve: fehér és rózsaszín tollszíne, hosszú, barnásfekete farka, citromsárga „szempillái” gyorsan azonosíthatóvá teszik (angol neve: long-tailed tit, hosszúfarkú cinege).

vesen fogyasztja, de ez önmagában még nem vonzza a téli madáretetés helyére – mivel csőrével nem tudja

◀ **A február végén ébredő barka már a tavasz érkezését jelzi,** de a táplálékhiányos, téli időszak még nyomós ok a madarak megfelelő etetésére. A képen jól megfigyelhető a testhossz több mint felét kitevő, sötét színű faroktoll

Nem alkalmas a napraforgómag hatékony feltörésére!

A pár milliméteres, filigrán csőr jól megfigyelhető a három méteres közelségbe merészkedő madáron

olyan hatékonyan feltörni e magokat, mint a többi cinegefaj vagy a csuszkák.

Becsült hazai állománya kb. 166 ezer költőpár. Védett, természetvédelmi értéke 25 000 Ft. A természetben előforduló gyakori ragadozói a siklók, a varjú- és menyétfélék. Az intenzív észak-európai

erdőgazdálkodás és a lombelegyes erdők monokulturás faültvényekre történő lecserélése miatt csökken az állománya. A bokros élőhelyek feldarabolódása csökkenti a téli túlélés esélyeit, ezért etetése természetvédelmi szempontból is fontos, de alapvető jövőbeni cél a bokrosok megőrzése és telepítése is.

MORVAI SZILÁRD
FÉNYKÉPÉSZ, A MAGYAR TÁJ TERMÉSZETI ÉRTÉKEINEK BEMUTATÁSÁVAL FOGLALKOZIK

A mozgékony madarak
az udvar bármelyik eldugott szegletét használhatják búj- és pihenőhelynek, akár egy közeli fa aranyzuzmós ágát is

ALACSONYAN JÁR A GÖNCÖLSZEKÉR

▷ SZÖVEG ÉS FÉNYKÉP: LADÁNYI TAMÁS

Az Óvilágban egyre nehezebb olyan sötét zugot találni, ahol zavartalanul élvezhetnénk a csillagok fényét. Ezért települnek a vezető csillagászati obszervatóriumok lakott területektől távol, gyakran több ezer méterrel a tengerszint fölé.

Akinek viszont a hétköznapi rutin mellett személyes szükséglete a csillagok „közelsége”, annak keresnie kell olyan helyeket, ahol legalább egyes irányokban háborítatlan szépségében élvezheti az Univerzum csodáit. Ezt az intim területet jelenti számomra a Veszprém melletti Csatár-hegy, ami a város közigazgatási határán belül fekszik ugyan, de nyugati irányba tekintve csak a Bakony sűrűje

található. Így itt anticiklonok idején vagy a hidegfrontok utáni letisztult légkörben urbanizált környezetben nyílik ablak a Világegyetemre. Figyeltem már meg itt együttállásokat, a Tejutat, Perseida-meteorokat – ez alkalommal viszont az egyik legismertebb csillagkép, a Göncölszekér járt arra. Nem véletlenül, hanem előre eltervezve: a kompozíció célja éppen az volt, hogy a szekér rúdja a barokk kápolnára mutasson, amelyet az őszi köntösbe öltözött erdő vesz körül.

A kép fotózásának októberi pillanatait ünnepélyessé tette, hogy amikor ez az anyag megjelenik, addigra Európa Kulturális Fővárosát tisztelhetjük a városban, ahol a számtalan program mellett továbbra is betekintést nyerhetünk Uránia égi színházába is.

LADÁNYI TAMÁS
ASZTROFOTÓS, TANÁR,
A CSILLAGÁSZAT ÉS A
FÖLDRAJZ KAPCSOLATA
JELENIK MEG MUNKÁIBAN

 [HTTP://WWW.ASTROPHOTO.HU](http://www.astrophoto.hu)

KARÉLOK, FINNEK ÉS SZLÁVOK ÉSZAKNYUGAT-OROSZORSZÁGBAN

▷ SZÖVEG ÉS TÉRKÉP: BARTA GÉZA

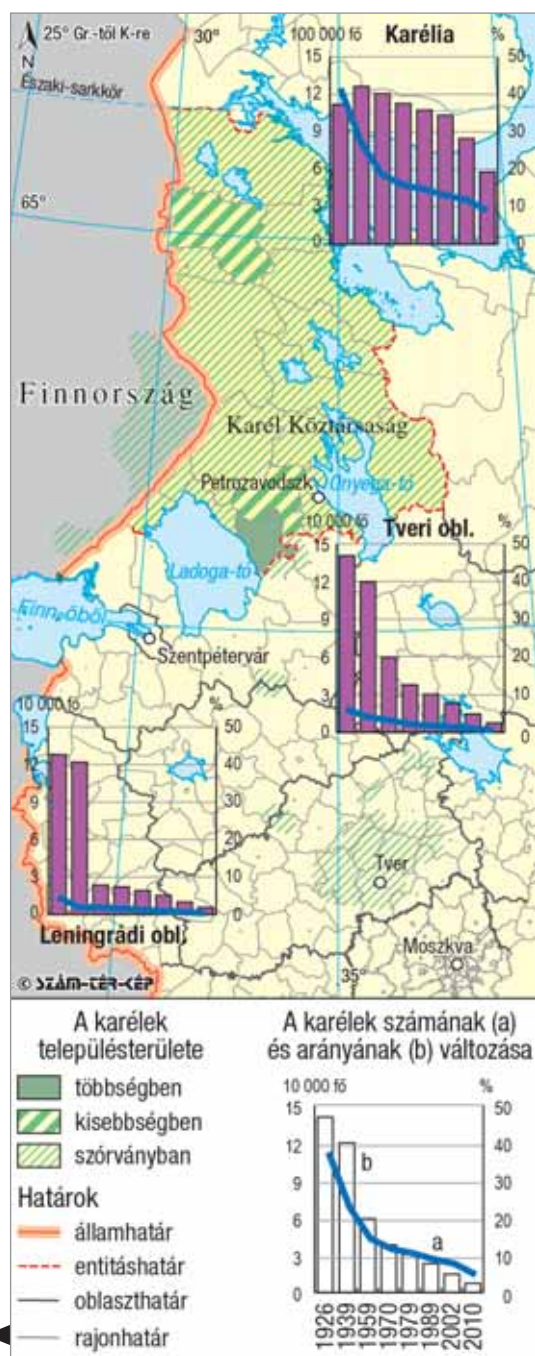
Nem könnyű a karél etnikai csoport megkülönböztetése és lehatárolása a környező, többséget alkotó szlávoktól, de a finnektől sem. A térbeli és időbeli szakadások, a változó intenzitású társadalmi-politikai behatások mára inkább vegyes identitású, kis létszámú, viszonylag nagy területen szétszóródó etnikus közösséget eredményezett Finnország keleti határánál

A karélnak nevezett csoportok etnikai identitásának befolyásolása és formálása legalább másfél évszázada az orosz és a finn politikai és hatalmi törekvések homlokterében áll. Finn részről leginkább a finn nemzet részeként, oroszról pedig a 20–21. század politikai széljárásainak megfelelően, szintén a finnekhez tartozóként, máskor pedig azoktól leválasztandó, különálló etnikus csoportként tekintettek rájuk.

A 19. században, a finn nemzetállam kialakulásának idején Karélia a nemzeti romantika tájképeként, a nemzet tisztaságának és eredetiségének szimbolikus forrásaként jelent meg. Mivel a finn nemzeti eposz, a Kalevala forrásanyagát többnyire karéloktól gyűjtötték, akik az eredetmítosz szerint a három, északon letelepedett finn törzs egyike, belátható, hogy a finn–karél kapcsolatok nyelvi, kulturális és emlékezetpolitikai beágyazottsága erőteljes. Olyannyira, hogy a finn nemzetállam létrejötte (1918) után a karél területeket is Finnországhoz szerették volna csatolni, mert az akkori megközelítés szerint fel akarták szabadítani a szovjet uralom alatt élni kényszerülő „karél testvéreket”.

Karélia azonban már a középkor óta a mindenkor orosz államtól függött, földrajzi helyzete és nyersanyagai révén az északi irányú orosz kolonializmus és geopolitika egyik fontos területévé vált. Az októberi orosz forradalom után megindultak ugyan a karél önállósodási törekvések, de Leninék ezt nem támogatták, mivel a proletárforradalom finnországi exportját Karélián keresztül látták megvalósíthatónak, így a finn–karél kapcsolatok és a közös etnikai mítosz megerősítésében voltak érdekelték. Szovjet–Karélia élére is egy, a bolsevizmussal szimpatizáló finnországi politikust helyeztek Edvard Gylling sze-

A karélok elterjedése (2010) és számuk változása

mélyében. A „proletár-világforradalom” kudarca után, a sztálini terror évei alatt, éppen ellenkezőleg, a karél nyelvi és kulturális elkülönülést erőltették, ugyanakkor a karélokat is megbélyegezték, sokukat deportálták, Gyllinget pedig kivégezték.

A II. világháború alatt finnországi karél területek Szovjetunióhoz csatolása, illetve Sztálin halála után – az identitáspolitika szempontjából nyugodtabb időszak következett. Ám a hatalom által a karélokra erőszakolt korábbi identitásváltások a lakosságot óvatosságra intették, így egyre kevesebben vállalták nyíltan karél-ságukat. Ezzel párhuzamosan a vegyes (orosz–karél) identitás is elterjedté vált, és különösen a rendszerváltás után, a finn kulturális (és gazdasági) kapcsolatoknak is reneszánsza indult meg.

A folyamatosan betelepülő orosz lakosság azonban 100 év alatt teljesen megváltoztatta az etnikai viszonyokat. 2010-ben az Oroszországi Föderációhoz tartozó Karél Köztársaságban a lakosság csupán 7%-a vállalta fel karél identitását a népszámlálás során, pedig a 20. század elején még egyértelmű többséget alkottak.

A karélok területi eloszlása egyenetlen: a 2010-es census szerint a Ladoga-tó északi partjánál és Karélia középső területein figyelhető meg nagyobb arányú (60, illetve 30% feletti) karél népességtömörülés. Korábban Leningrád/Szentpétervár környékén is élt jelentősebb számú finnugor kisebbség, de arányuk ma már 0,5% alá csökkent a Leningrádi körzetben (oblasztyban), mely területi egység nevét a Szovjetunió összeomlása után sem változtatták meg. Az etnikai törzsterületől távol, Tver környékén élő karélok története az 1600-as évek eleji orosz–svéd háborúskodásig vezethető vissza, amikor II. Gusztáv Adolf Ingriát (a mai Észtország és a Ladoga-tó között elterülő, akkoriban finnugor nyelvű tájegységet) birodalmához csatolta, és a lutheránus svéd térfoglalás menekülésre készítette az ott élő, többségében karél nyelvű, ortodox vallású lakosságot, akik Tver környékén telepedtek le. A „tveri karélok” ma szórványkisebbségnek tekinthető csoport, a tveri oblasztyban arányuk nem éri el az 1%-ot, ráadásul több mint 400 km-re élnek Karéliától.

BARTA GÉZA
FÖLDRAJZTANÁR,
KULTURÁLIS ANTROPOLÓGUS,
AZ ELTE ETNIKAI ÉS VALLÁS-
FÖLDRAJZI MŰHELY TAGJA

VESSZEN EL A RÉSZLETEKBEN!

**BEMUTATJUK
A MAGYAR MADÁRTANI
ÉS TERMÉSZETVÉDELMI
EGYESÜLET
ÚJ TÁVCSŐ- ÉS SPEKTÍV
KOLLEKCIÓJÁT!**

Keresse az MME Boltban!

FOTÓ: LUKI CSABA

Halászatból visszatérő pingvinek a Boulders Beach-en

SIMON'S TOWN, A PINGVINVÁROS

▷ SZÖVEG ÉS FÉNYKÉP: HORVÁTH RÓBERT

Amikor először jártunk itt, még az útikönyvekben sem említették a tengerparti pingvinkolóniát (régbben ugyanis az emberek útikönyvvel és papíralapú térképpel kalandoztak...). Csak véletlenül figyeltünk fel az ott bohóckodó néhány tucat pingvinre. 24 esztendő elteltével azonban már tudatosan kerestük fel a pingvinvárost. Főként azért, mert fiainkat (leginkább Gergőt) teljesen megbolondították a Penguin Town filmsorozat szereplői. Meg akartuk nézni a „Parkolós bandát”, „Murvafürtéket”, „Talicásékat” és persze Öcsit

Simon's Town félúton fekszik Fokváros és a Jóreménység foka között. Még a gyarmati időkben jött létre, itt alakult ki a térség egyik legfontosabb kikötője.

Ma is itt található a dél-afrikai haditengerészet bázisa. Igazán ismertté azonban csak 2021-ben vált, amikor a Netflix elkészítette a Pingvinváros című minisorozatát. A film sikere világszerte minden elképzelést felülmúlt.

A pingvinek, pontosabban két pár pápaszemes pingvin 1982-ben

Simon's Town igazán ismertté csak 2021-ben vált, amikor a Netflix elkészítette a Pingvinváros című minisorozatát. A film sikere világszerte minden elképzelést felülmúlt.

telepedett meg a Boulders Beach gránitszikláinak között. Vélhetően az is közrejátszott a felbukkanásukban, hogy a False-bay területén betiltották a nyílt tengeri vonóhálós halászatot. Ennek eredményeként jelentősen megnőtt a térség szardellaállománya, amely e madarak fő tápláléka. A pingvinek

Az összeszokott párok sokkal korábban, már novemberben kezdik a költést

Két felnőtt- és egy Baby blues-tollazatú (balra) pingvin

Szó szerint érintés-, illetve csípésközelségből lehet megfigyelni a pápaszemes pingvineket a Boulders Beach-en

Mindig „kötelező” benézni az autó alá (elé, mögé), mielőtt elindul a sofőr, mert a pingvinek gyakran bebújnak a járművek alá

A fészkelőhelyet kereső, majd a fiókákat nevelő párok belakják a Boulders Beach környéki utcákat, udvarokat, bokrosokat. Erősen ajánlott az óvatos közlekedés!

utcán, elbújnak a parkoló kocsik alatt, ahogy ügyesen úsznak a hatalmas gránitsziklák közötti strandokon, vagy csak üldögélnek a sétány melletti bokrok alatt: már megszokták az embereket, és szinte érintésközlekedésből lehet őket megfigyelni. Természetesen kialakult a pingvin-ajándéktárgy-ipar (könyvek, fotók, plüssök, sapkák, játékok) és a vendégeket kiszolgáló rendszer is (látogatóközpont, étte-

rem, kávéház, csoportvezetés, utazási irodák).

A pápaszemű pingvin (*Spheniscus demersus*) kritikusán veszélyeztetett madárfaj. Számuk a 20. század elején még meghaladta a 2 millió párt, ám mára 20 ezer pár alá csökkent állományuk. Kizárólag Dél-Afrika

(Namíbia és a Dél-afrikai Köztársaság) partjainál költ. Jellemző hangjáról számárpingvinnek, előfordulása miatt afrikai pingvinnek is nevezik, hiszen ez az egyetlen afrikai pingvinfaj.

A Boulders Beach szikláin egész esztendőben megfigyelhető néhány száz példányuk, azonban október végén felpörögnek az események. Újabb és újabb pingvinek érkeznek, és novemberben elkezdnek párba állni, vagy párjukkal előkészülni a költésre. Telepesen költenek, sekély üregeket ásva a tengerparti homokba, vagy elbújva a sűrű bokrok alá. Az elsők, az összeszokott párok már januárban kotlanak. A fészkelő 1-2 tojásából

A Boulders Beach szikláin egész esztendőben megfigyelhető néhány száz példányuk, azonban október végén felpörögnek az események. Újabb és újabb pingvinek érkeznek, és novemberben elkezdnek párba állni, vagy párjukkal előkészülni a költésre.

A védett területre ragadozóbiztos fészkelőhelyeket telepítettek. Ezek alkalmazásával eredményesebb a pingvinek költése, és segítségükkel a kutatók is pontosabb ismeretekhez jutnak

38–42 nap után bújnak ki a fiókák, melyeket felváltva őriznek és etetnek a szülők. A folyamatos őrzés a mongúzok, nagy testű sirályok vagy a kóbor háziállatok (macska, kutya) miatt fontos. A fiókák 3 hetesen kezdenek totyogni, és már többetesekek, amikor mindkét szülő egy „pingvinbölcsőben” – vagy „pingvinnapközi” – hagyja őket – természetesen felnőttfelügyelettel. Eközben a szü-

lők főként makrélára vadásznak a part menti vizekben. Három-négy hónapos korukra – amikor tollaik már vízállóak – válnak a fiókák felnőttméretűvé és önállóvá. Jellemző, fiatalkori kékes tollazatuk miatt nevezik ekkor „Baby blues”-nak őket. Csupán kétesztendősen veszik fel a felnőtt pingvinek tollazatát.

A pápaszemű pingvinek átlagos élettartama 20–30 év, és

négéves koruk után kezdenek szaporodni. Az önállóvá vált fiatalok nagy távolságokat tesznek meg, néha egészen Namíbiáig is elköborolnak, vagy akár egész évben is kint maradnak a tengeren. A fiókáknak csupán 35–40 százaléka éli túl a tengeren töltött első évet, hiszen kint fókák, fehér cápák és kardszárnyú delfinek vadásznak rájuk. A túlélők októberben visszatérnek a „Pingvinvárosba”.

A pingvinek által használt tengerpart nagy része védett, a természetvédelmi kezelő tanösvényt, megfigyelőhelyeket és látogatóközpontot hozott létre

Felnőtt pingvinek vedlés közben
A vedlés nagyon „energiaigényes” folyamat, miközben a madarak nem igazán jutnak táplálékhoz

HORVÁTH RÓBERT
EGY KÍVÁNCSI ZOOLOGUS,
AKI MINDENT MEG AKAR
MUTATNI A FIAINAK...

▷ SZÖVEG: SZIRMAI GÁBOR

KŐBE VÉSVE

MINDEN IGÉNYT KIELÉGÍTŐ BARLANGLAKÁSOK

A tartós emberi használatra szánt természetes barlangok, föld alatti mesterséges üregek és a hibrid megoldások változatossága az egész világon lenyűgöző. A barlanglakások kultusza ugyan napjainkra erősen megkopott, ám egykor emberek sokasága élt ilyen helyeken – lapozzuk csak fel Révai nagy lexikonának vonatkozó szócikkét, hogy megtudjuk: egyedül Kína löszbarlang-lakóinak számát is millióra becsülték mintegy száz évvel ezelőtt! A téma saját enciklopédiát érdemelne, de nézzük meg néhány különleges esetét!

A barlanglakások – még ha eredetileg természetes barlangok is – majdnem mindig emberkéz által megmunkáltak, bővítettek. Az ember gyakran használta ki erre a célra az olyan geológiai adottságú helyszíneket, ahol egy szilárd fõte (fedõközet, jelen esetben a helyiségek „mennyezete”) alatti, puhább kőzetbe könnyedén vájhatott belsõ tereket: ilyen találunk például a budai Várhegy gyomrában is. Aztán vannak a mivesebb kidolgozású típusok: ilyenkor az életteret homogén anyagba, például löszbe, tufába vagy megmunkálható homokkõbe vájták. Az utóbbi két közöttípustál találhatjuk a legszebb formákat, mert a félkemény anyagok faragásra alkalmasabbak, tartósabbak. Az ilyen helyeken gyakran a faragás, a bútorművészet és a felszíni építőművészet formáit is tömör kőre adaptálva látjuk viszont, ahogy a jordániai Petra homokkõ-remekműveinél is.

A barlang tényleges funkciói (pl. lakás, templom vagy síremlék) között a határok gyakran elmosódnak; az erdélyi Töröcsvár közelében például a szerzetesi élet templomhoz kötött, míg Tihany esetében remeteségrõl beszélhetünk, Kairó historikus temetőjében pedig egyesek a síremlékekben laknak. A II. világháború alatt Berlinben – elárulásukig – üldözöttek éltek a temető kriptáiban.

Sóbányák mélyén már évszázadok óta alakítanak ki lakófülkéket, mert a pormentes, a külsõtõl eltérõ páratartalmú, ozmózist elõsegítõ levegõ gyógyító hatású lehet például az asztmás betegeknek. (Ha már bányá, itt kell megjegyezni, hogy a historikus bányászkolóniák barlanglakásai is külön búvárlati csoportot alkotnak...)

Magyarországon sok helyen volt kultusza a barlanglakásoknak, de a hatóságok sosem nézték igazán jó szemmel ezt az életformát. Bár többnyire valamilyen szabványra hivatkozva nehezítették az életüket így tengetõk dolgát, a valódi ok inkább abban gyökeredett, hogy a legszegényebb néprétegek laktak e helyeket. Tény azonban, hogy az állékonyság – különösen lösz esetén – okozhat problémát. Geotechnikai alapvetés, hogy az ilyen kőzet önboltozó-képessége minden átmenet nélkül képes megszûnni, miután a szerkezet mészváza vizet kap, s ennek katasztrofális következményei könnyen beláthatók.

A hazai elõfordulások közül Noszvaj, Budafok, Kõbánya és Sõskút változatos kőzetekben kialakított barlanglakásai mindenképpen figyelmet érdemelnek, annak pedig, aki komolyabban elmélyedne a honi „remeteélet” történetében, Mednyánszky Miklós 2009-ben megjelent mûve (Magyarországi barlanglakások) igazán hasznos segítséget nyújt ebben.

Magyarországon sok helyen volt kultusza a barlanglakásoknak, de a hatóságok sosem nézték igazán jó szemmel ezt az életformát. Többnyire valamilyen szabványra hivatkozva nehezítették az életüket így tengetõk dolgát...

Több barlang, mint szikla

A kappadókiai (Törökország) tûzhányók évmilliókkal ezelõtti robbanásos kitõréseibõl származó törmelékanyag leülepedve változatos keménységû kőzeteket hozott létre. Ezt a víz és az ember együttes munkája alakította látványos sziklavilágá. A sokezernyi barlanglakást a puhább rétegekbe vájták, a keményebb, összesült részek biztos fõdõmet alkotnak (kezdõ oldalpár)

Sziklába épült vár

A Predjamski vár (Szlovénia) egy hatalmas barlangnyílásba települt, mögõtte kiterjedt járatrendszer húzódik, amelynek rejtett folyosóin utánpótlást kaphatott az erõ

FOTÓ: NAGY BALÁZS

A légitámadások miatt a Német Birodalom a V–2 rakéták gyártását Nordhausen föld alatti gyáraiba helyezte át. A hatalmas belvilágú, föld alatti folyosókat rabszolgák készítették, akik a munka végeztéig lakóhelyként is használták az üregeket.

Kint is, bent is

Phuktal (India) buddhista kolostora a Nyugati-Himalájában, 3500 méternél is magasabban, egy mészke forrásbarlanghoz települt. Bent van víz és szerzetesi cellák is épültek a legvédelemben (200 éve Kõrõsi Csoma Sándor is e barlangban lakott), de a kolostor nagyobb annál, hogy elférne a barlangszájban, így a legtöbb szerzeteslakás a sziklafalon „függ”

Föld alatti háború

A háborús események és egyéb konfliktusok Hitler bunkerétõl egészen a budai Várhegy alatti Hitler-alagútig tömegével termelték ki a barlanglakásokat. Az I. világháború megmerevedett frontvonaláiban például – kiváltképp a magashegyekben – a barlanglakás volt a túlélés egyetlen lehetõsége. De a

II. világháború idején is jó szolgálatot tettek a föld alatti mesterséges üregek. A légitámadások miatt a Német Birodalom a V–2 rakéták gyártását Nordhausen föld alatti gyáraiba helyezte át. A hatalmas belvilágú, föld alatti folyosókat rabszolgák készítették, akik a munka végeztéig lakóhelyként is használták az üregeket. Az „értékesebb” emberek azonban késõbb is barlanglakók maradtak a légitámadások miatt.

Szintén kényszerûségbõl épültek alagutak országok határzónáiban, ahol a feltûnést kerülendõ tartózkodtak hosszabb idõn keresztül. Az NSZK és az NSZK között nem kevesebb, mint 70 alagút épült. Ezeknek csak egy részében laktak életvitelszerûen, a munka tartama alatt, s ugyanígy izgalmasak a hasonló célú palesztin kezdeményezések is...

FOTÓ: NAGY BALÁZS

Az elmélyülés barlangjánál (Thaiföld)

Előretoltam a nemes fából esztergált gömböt, hogy a kulisszás sebességváltó mászófokozatába kapcsoljak a szerpentinén kerékpározva. Ez az első alkalom elindulásom óta, hogy a krómozott bronz kar letolja a váltó rudazatát, és a pedál alatti fogaskerekek halk kattanással jelzik, a csúszóék átváltotta a csoportkereket. Minő kéjes érzés ez a fogyasztói biciklik kattogó-recsegő váltásához képest! Áldottam is a Wanderer cég mérnökeit, akik 1941-ben képesek voltak olyan szerkezetet kifundálni, amely – szemben a mai tömegtermékekkel – zárt házzal készült. Olajban úszó, utánállítható golyóscsapágyai, ujjnyi széles fogaskerekei a hitvány, de a terméknek jó profitot hozó bowden nélkül várhatóan még néhány évszázadig vígan működhetnek – ha jó kezekben maradnak.

A látványos formakincső mészkőhegyek vonzottak Sziám (Thaiföld korábbi neve – *a szerk.*) Krabi tartományába. Már hetek óta küzdöttem az úton, higanyos hőmérőm 42 Celsius-fokot mutatott, nem csoda, hogy erőm szinte teljesen elhagyott. Megváltás volt megpillantani az útszéli sztúpát, s mellette az árnyas barlangbejáratot. Idilli helyre érkeztem! Rögvest megmártóztam a felduzzasztott patakban, hogy aztán a templomból kiáradó füstölőillatú, hűvös levegő csábítson henyélésre, s az itt ritkaságszámba menő számóca, amit egy barátságos árus nyújtott felém.

Még nedves ingemben, a mennyezetről lógó emberméretű cseppkövek között lépkedtem lefelé a barlang faragott lépcsősorán, melynek legalsó fokainál fogadalmi gyertyák fénye vetült Buddha nirvánába révülő arcára. A mélyből fúvó légtől lobogott a láng. Mindkét irányban újabb folyosók nyíltak, melyek a szerzetesek gyékénnyel elválasztott alvófülkéihez vezettek. E vallás puritanizmusához, elmélyülést igénylő szelleméhez, a zavartalan meditáláshoz kiváló tér állt itt rendelkezésre. Az életre emlékeztető egyetlen hangot a barlangforrás csepegő vize adta.

Kint egy láthatóan régen félbehagyott építkezés nyomaira bukkantam: a kifelé dőlő sziklafal egyik boltívét akarták kiépíteni. Az arra járó barátok talán először láttak európaiat, így azonnal meghívtak magukhoz. Kaptam az alkalmon, és felajánlottam a rendfőnöknek, hogy segítek befejezni a munkálatokat. A sziklafalban mintegy emeletmagasságban kialakított, mesterséges üregben rendeztem be átmeneti szállásomat a munkálatok idejére. Heteket töltöttem ott, s közben befejeztem a meditációs ház építését, és életemben először (utált egyetemi vasbeton-híd tanulmányaim után!) végre egy trópusi fából készült fahídon tehettem próbára mérnöki képességeimet. Ottlétem utolsó napjaiban a barlanglakások főtéinek biztosítását végeztem el. Megdöbbenve tapasztaltam, hogy lehetetlennek látszó kéréseimet (pl. gyémántfejes koronafúró, aggregát, sziklafúró-állvány, korrózióálló acélsodronyok, műgyanták beszerzése) azonnal teljesítik...

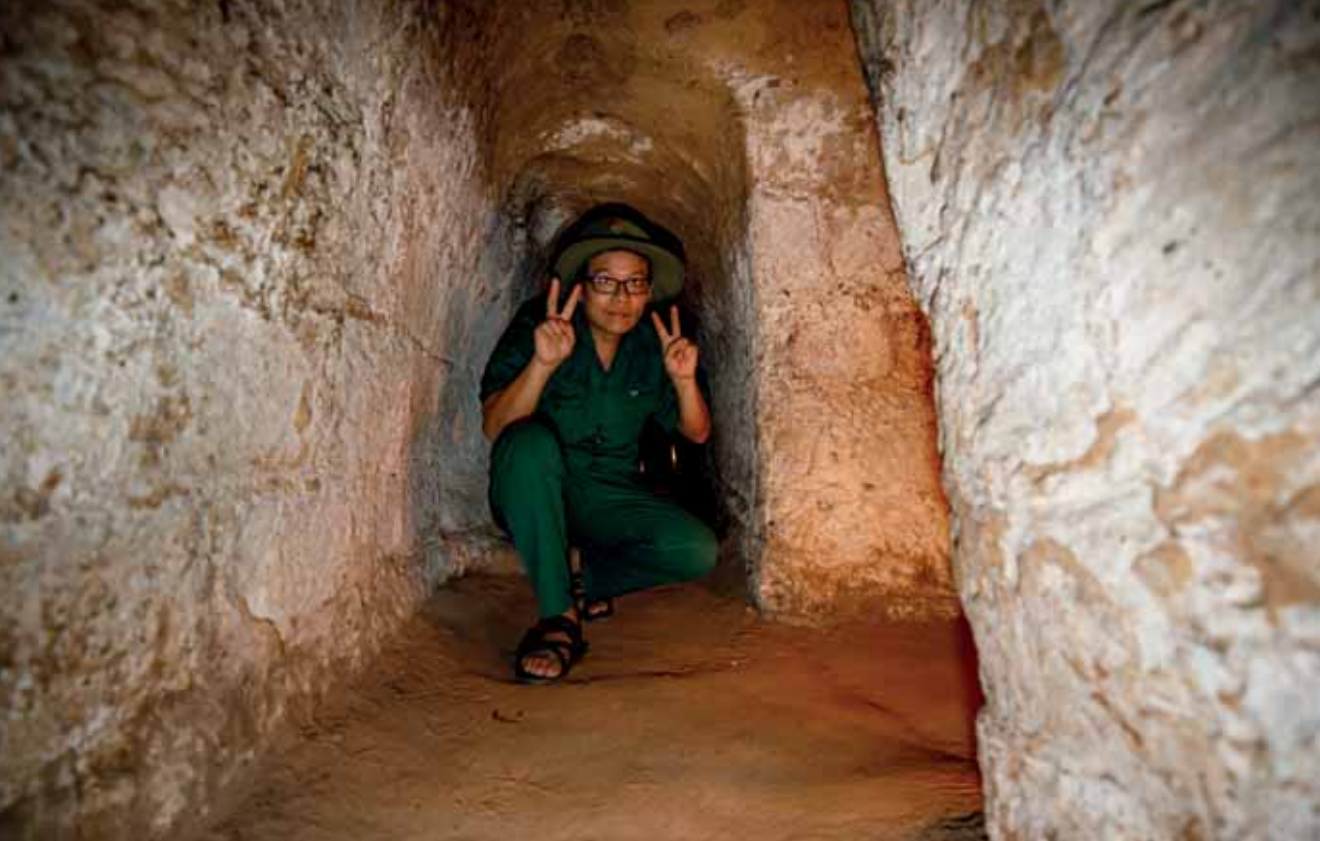
Barlanglakásom kellemesen távol tartotta a hőséget, moszkítókkal nem találkoztam, és a magas páratartalmat is gond nélkül viseltem el. Annyira jól éreztem magam, hogy későbbi utazásaim során is mindig előnyben részesítettem éjszakára a barlanglakásokat. Van még egy különös előnye ezeknek a helyeknek: biztonságos és nyugodt alvással kecsegtetnek, hiszen a falak visszavernek minden neszt, így az amorfi alakzatok lehetetlenné tették a hirtelen rajtaütést.

Világörökség, alapkőzetből

Ellora (India) évezredek barlangtemplomait a Dekkán bazaltplatójának peremébe vájták. Évszázadokon keresztül zajlott az újabb és újabb szinteket létrehozó kőmunkálás tökéletesítése. A barlangokon belül olyan épületek, templomok, oszlopok és óriásszobrok állnak, melyeket valójában nem építették, vagyis nem raktak oda semmit, hanem az alapkőzetből faragtak ki mindent

Megdöbbenve tapasztaltam, hogy lehetetlennek látszó kéréseimet (pl. gyémántfejes koronafúró, aggregát, sziklafúró-állvány, korrózióálló acélsodronyok, műgyanták beszerzése) azonnal teljesítik...

FOTÓ: HECKE61 ©SHUTTERSTOCK

Hadiszállítás a föld alatt (Vietnám)

2007 márciusában gördültem be kerékpárommal Csi Linh faluba. Nguyen Thi Nga segédkalauz-lány házáat kerestem. A vietnámi historikus vasutak tanulmányozásával foglalkoztam akkoriban, s erre kiváló alkalmat adott az egyszerűnek hitt lánnyal való ismeretség, akinek már apja is vasutasként dolgozott. Lesajnálva gondoltam a kis kalauznőre, akinek élete a jegylyukasztás körül forgott, ám előítéletem már akkor csillapodni kezdett, mikor két húgával hatalmas fadézsába állítottak, és fél órán át vakarták rólam az elmúlt hetek vasúti zagyát. Miután tisztába tettem, a könyvespolcukról leemeltem Az infinitezimális számítások specifikus kérdései c. angol nyelvű művet, és végképp be kellett látnom, hogy elhamarkodottan ítéltém.

A történetet azért mesélem el, hogy érzékeltessem: autentikus forrás hívta fel figyelmemet Rejtő Jenő bizarr gondolatára, nevezetesen, hogy a rendőr-szoba alatt kialakított barlanglakásban senkinek sem juthat eszébe az illegálisba vonult főhőst keresni. Az ötlet nemcsak a regényben vált be: a vietnámi háború idején a vasúti szállítások akadogni kezdtek az alagutakból előbukkanó és rögvést eltűnő fantom-emberek tevékenysége nyomán. Egy katartikus szabatózst az tud igazán megízésteni, mikor a hatalom abban sem biztos, hogy üzembavarral vagy szándékolt eseménnyel áll-e szemben.

Jelen esetben egy amerikai erőd alatt éltek alagútjaikban a Nemzeti Felszabadítási Front „Vietkong” kormányellenes erői. Cu Chi környékén kb. 200 km-nyi alagutat ástak ki, kiképzőtermekkel, kórházakkal, áramfejlesztőkkel, alvófülkékkel. Az agyagos aljzatban nem kellett dúcolás, az önboltozódás elégségesnek bizonyult még az amerikai szőnyegbombázások során is, és az agyag kiválóan csillapította a hangot is.

Történetünk szerzője a historikus világszemlélet és egy letűnt kor nagy pontosság-gal előállított gépészeti berendezéseinek rendkívül elszánt rajongója, ismerője és használója. Sajátos szóalkalmazása, nyelvtani megoldásai, az újmagyar kifejezések kerülése e fogyasztói világ előtti időhöz való ragaszkodását fejezi ki, hiszen ő mindmáig ebben él, ezt képviseli...

Egy amerikai erőd alatt éltek alagútjaikban a Nemzeti Felszabadítási Front („Vietkong”) kormányellenes erői. Cu Chi környékén kb. 200 km-nyi alagutat ástak ki, kiképzőtermekkel, kórházakkal, áramfejlesztőkkel, alvófülkékkel.

Rebellisek barlangja (Kambodzsa)

Miután műszaki érzékemmel az egyik laprugó-törés munkáinál a helyi gumiültetvény félig száradt nyersgumi-lapjait segítetttem betenni az alváz és az ágytok közé, jelentős tekintélyre tettem szert.

Harci alagutak

A vietnámi háború idején az ellenállás a föld alá költözött. Nem túl mélyre, de éppen láthatatlanul. Évekig szolgáltak lakásként, támaszpontként, közlekedőfolyosóként a felszínközeli, mesterséges alagutak

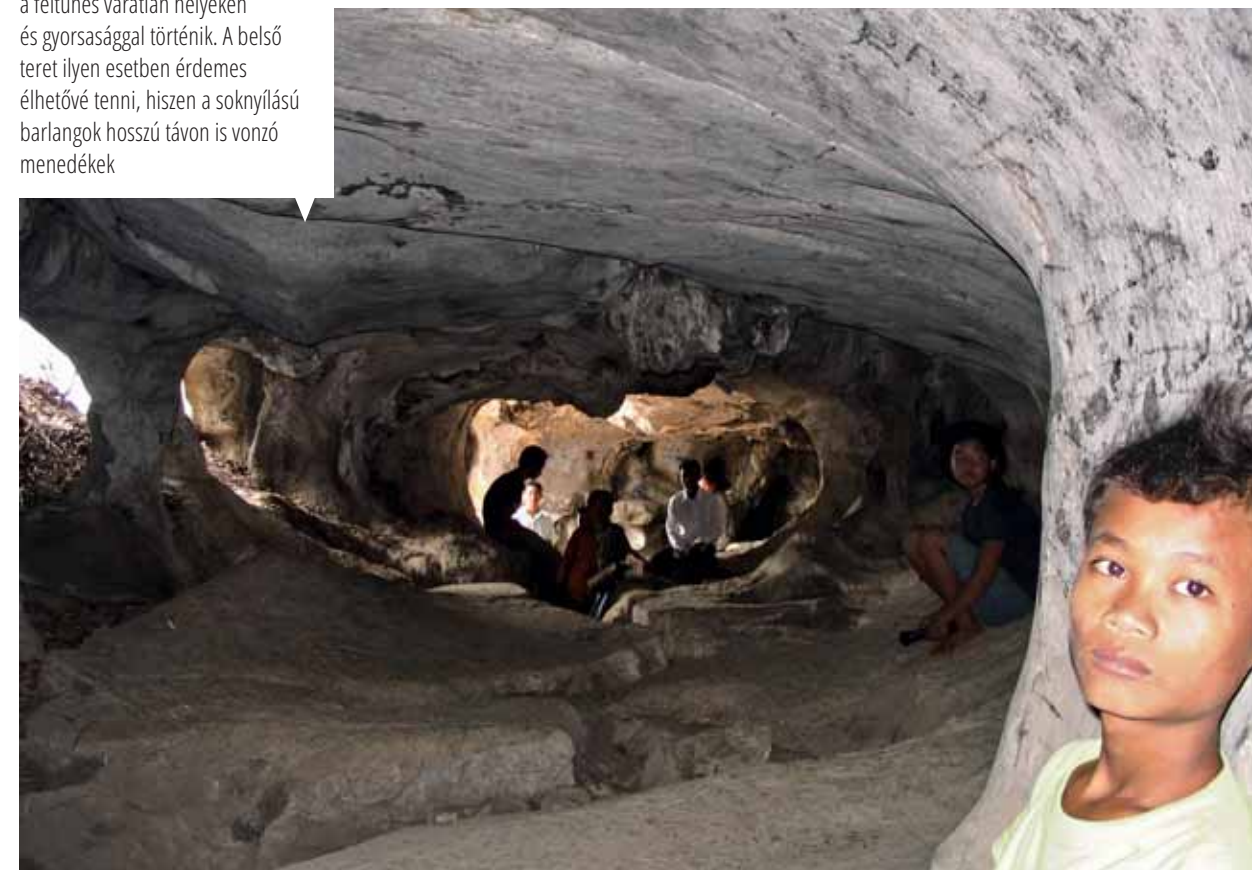
Kijárat-sorozat

A Rebellisek barlangja – és tulajdonképpen mindegyik, összecsapásokban, hadi helyzetekben szerepet kapó járatrendszer – azért hatékony hadviselési helyszín, mert az el- és a feltűnés váratlan helyeken és gyorsasággal történik. A belső teret ilyen esetben érdemes élehetővé tenni, hiszen a soknyílású barlangok hosszú távon is vonzó menedékek

Mikor Phnom Penh-ben már több napja vártam az egyre dagadó, felmálházott tömeggel a tehervonat indulására, beláttam, hogy helyprivatizáló próbálkozásom kudarcra ítéltetett. Az ekkor kipattanó ötletemet később kambodzsai tartózkodásom egyik legfogyasztói-mentesebb emlékeként dokumentáltam. Miután szemet szűrt a tolatóvágányon vesz-

teglő, beégett siklócsapagúy tehervagon, sikeresen korrumpáltam a mozdonyvezetőt, az állomásfőnököt és a katonai megbízottat is. Aztán két nap alatt elvégeztem a fehérfém cseréjét, s volt egy pompás magán-tehervagonom. Pár nap múlva már szép lassan csurogtam a tetőkijáratral is ellátott kocsiban Battambang felé. Naponta jó, ha 50 km-t sikerült megtennünk. Miután műszaki érzékemmel az egyik laprugó-törés munkáinál a helyi gumiültetvény félig száradt nyersgumi-lapjait segítetttem betenni az alváz és az ágytok közé, jelentős tekintélyre tettem szert. Így a legközelebbi kisiklászor megengedhettem magamnak, hogy fogjam bringámat, megállapodjak a mozdonyvezetővel a kürtjelek kódjában, és elinduljak felfedezni a helyiek ajánlására a rebellisek barlangját.

A járatokban a kormányerők ellen küzdők laktak, s a természetes, vízvájt üregeket a rajtaütések elleni védelem szempontjai szerint módosították. A hely érdekességét az adta, hogy a hegytetőre is vezetett egy vézskijárat, ahol méternyi magas, cukorsüveg-formájú mészkőkúpok közt lehetett egérutat nyerni, egyébként pedig a vasutat tudták a fedezékekből belőni.

FOTÓ: SZIRMAI GÁBOR

FOTÓ: DMITRY EAGLE ORLOV ©SHUTTERSTOCK

Sivatagi alépitmény

A Szahara tunéziai részén a homokkőpadok faragásával, a puhább rétegek megbontásával a felszín pásztázása során szinte láthatatlan barlang-társasházak alakíthatók ki. A földem ellenálló homokkőtábla, a belső udvart ritkán áztatja eső, a sziklába faragott lakások kellemes mikroklímájúak

Déliab és „mélygarázs” (Szahara)

A sivatagi ellenőrzőpontokon átélt korábbi kudarok miatt ez alkalommal egy nehezen fellelt, többé-kevésbé homokstabilizált, és nem ellenőrzött csapáson purrogtam motorommal. A sós sivatagban stabilan lehet haladni, s ettől elbízta magam; órákig meg sem álltam, ami elég jelentős ostobaság ilyen helyen.

Az éjszakát egy elnéptelenedett helyőrségi pont biztonságában töltöttem olajsűrűkült hálósákomon. Bölcs sivatagi utazók tanácsát semmibe véve aztán jó későn keltem. Behánytam holmijaimat, s a gép „beöntése” után bekapcsoltam a gyújtást. A feszültségmérő mutatója alig mozdult ki. Na igen, a sós ráradkódott az elektromos dobozom kivezetéseire, s leszívta az akkut! Cselekednem kellett, mert csak pár liternyi vizem maradt. A muszlim vendégszeretet ugyan egy kis szentélyben megörvendeztetett néhány agyagkorsó alján áporodó korttyal, de ez kevés lett volna – a ki tudja mennyi időre.

Első elkeseredésemben próbáltam betolással felgerjeszteni a dinamót – teljes kudarccal. Majd emelvényt építettem, s legurultam, de az átkozott mérő mutatója nem érte el a 3 voltos határt, amivel esélyem lett volna a gyújtószikrára. A Nap egyre erősebben sütött, a szebb napokat is látott pléhtető pattogása jelezte ezt. Az áporodott víz pH-ját biológiai módszerrel kissé megváltoztattam, majd a csapágygeneráláshoz használt sárgarézt trombitalemezeimet is feláldoztam, hogy primitív galvántelepeket eszközöljek. Azt hiszem, kisebb vízióim is lehettek, mert Humprey Davy gúnyos vihögését is hallani véltem mindeközben. Egy csomó telepet állítottam így elő, s a voltmérő végre kilendült!

Bekötöttem a gyújtótekercset, de – újabb csőd – nem volt elég az áramerősség! Ekkor azonban már megmakacsoltam magam. Elhalálózásomból presztízskérdést csináltam! Ötletem támadt: a pancser kirablók ellen a motoromra szerelt vezetékes, elektromos sokkolóból kikaptam a nagykapacitású kondenzátort, majd ezt töltöttem fel egyre gyengülő elemeimből. Utolsó lehetőségemnek láttam ezt!

A voltmérő mutatója átsiklott a kritikus ponton. Egész testem a levegőbe reppent, oly hatalmasat rúgtam a berúgó karon. A csendet megtörő motorbögés felharmonikus hangjaként fülemet megsimogatta a dinamó lemezkötegének felgerjedését jelző pár kilohertzes füttyülés. Örömben az ampermérővel a feszültség szabályozó forgatógombját ünnepi öt amperre állítottam be, s vígan hagytam ott a sors által porhüvelyem liofilizálására kiszemelt helyet.

Pár órai motorozás után észrevettem a pusztában egy alakot, de néhány másodperc múltán már csak a fejkendőjét láttam. Mintha a föld nyelte volna el! Annyira megdöbbenő volt eltűnése, hogy a gépet vágta fogva rogtam a helyszínre, hiszen hallottam már a sívó homokról, ami állítólag egész hadsereget nyelt el (lásd Kambüszész történetét). Emberünk azonban nyugodtan sétált egy föld alá vezető lejtős úton, feje felett a földnyomást kompenzáló bolthajtások alatt. Az út egy felülvilágított udvarba vezetett, a

Örömben az ampermérővel a feszültség szabályozó forgatógombját ünnepi öt amperre állítottam be, s vígan hagytam ott a sors által porhüvelyem liofilizálására kiszemelt helyet.

mi századfordulós bérházaink gangokkal körülvett udvarához hasonlóan. A trogloditák sok legendás útleírásban szereplő falujába érkeztem.

A sok emelet mély, homokos padozatú térből körben helyiségek nyíltak. Lent egy gubbasztó öreg-asszony mellett valaki lapátolta a homokot, amit behordott a szél, vagy talán a faragható homokkő-falokról pergett le. Gyorsan lemásztam, mert fentről egy számomra roppant izgató Wehrmacht-kannát (mások marmonkannának nevezik) vettem észre a sarokban, több rozsdás hadi-ótvar kíséretében. Látszott, hogy megállt az idő odalent, az enyészet és a nyomor majdnem hangosan rágta a primitív lakberendezést, ami az itt hagyott világháborús katonai járművek üléseiből és néhány agyagkorsóból állt. A víz itt is a legnagyobb kincsnek számított. Az udvar közepén egy kerek, lemezre festett pálmát láttam meg, az Afrikakorps (német Afrika-hadtest) hadijelvényével. Örömben azonnal felkaptam volna, de nem tudtam, mert lelakatolták a földhöz. A hátam mögötti kiáltás lehűtötte kíváncsiságomat: a régi teherautó-fülke egykori felső kibúvónyílása alatt ugyanis egy ciszterna ódon kőlépcsői nyíltak!

A mi Kappadókiánk

A Bükkalja vulkáni rétegsorába is évszázadok óta vájnak lakásokat, pincéket, istállókat, kriptákat. A jól szigetelő és a lazább, kevésbé ellenálló részeket kézzel is kiválóan fejthető kőzetben kialakított lakó- és tárolóbarlangok – a kaptárkövek merész kúpjaival együtt – egészen egyedi életteret alkottak

Látszott, hogy megállt az idő odalent, az enyészet és a nyomor majdnem hangosan rágta a primitív lakberendezést, ami az itt hagyott világháborús katonai járművek üléseiből és néhány agyagkorsóból állt.

FOTÓ: SKOVALSKY ©SHUTTERSTOCK

FOTÓ: BARÁZ CSABA

Bödei kastélyrekonstrukciós munkám során a fogyasztói kőművessel folytatott utolsó vad üvöltözésemnek az vetett véget, hogy a megrendelő megjelent, közölve, hogy a kastélyt igen jó áron eladta.

A zalai parafenomén

Végezetül álljon itt egy történet a Dunántúlról. Az építőművészet katartikus értékeit csak az tudja érzelmileg is átélni, aki maga is faragott márványt, kovácsolt erkélykorlátot, formára véste a kváderköveket, öntött réz kilincset, rakott „békebeli” téglából boltívet... – ami az építőművészet csúcspontján, a 19. sz.

végén a szokásos technikákat jelentette. Én is ezt tettem. Bödei kastélyrekonstrukciós munkám során a fogyasztói kőművessel folytatott utolsó vad üvöltözésemnek az vetett véget, hogy a megrendelő megjelent, közölve, hogy a kastélyt igen jó áron eladta. Ám a félbehagyott munka izgatott. A volt tulajdonossal hónapokkal később megjelentünk a helyszínen, s az ámulattól alig bírtunk tárgyilagos helyzetelemzést végezni. Ugyanis a vásárló – egy parafenomén – itt vélte megtalálni az Úr hangját, ezért leköltözött a föld alá. Az ott kialakított hosszú barlangjárásban fület, hogy a sugalmazásokat tisztán meghallhassa. A történet abszurdnak is tűnhetne, ha az emberiség múltja nem adna ily példákat az ókortól napjainkig – különösen a kéntartalmú levegőjű barlangokat illetően, ahol a parafenomenitás a kábultság miatt automatikusan kialakul.

SZIRMAI GÁBOR
MUZEOLÓGIÁVAL, HADTÖRTÉNETTEL,
HISTORIKUS GÉPÉSZETTEL,
RÁDIÓTECHNIKÁVAL ÉS AFRIKAI
UTAZÁSOKKAL FOGLALKOZIK

▷ SZÖVEG: TAMÁSKA MÁTÉ

TÚL A KOCKAHÁZAKON

EGY ELKÉPZELT RIPORT RÉSZLETEI

A nyári konyhában jó meleg van. A viaszosvászon terítőn virágos porcelán, rajta tányér, gondosan elhelyezett teasüteményekkel. Nem Etelka néni sütötte – szabadkozik is, hogy ő már túl öreg a tészták nyújtásához. De (ezt már én teszem hozzá) ad a látszatra. Ahhoz a korosztályhoz tartozik, akinek fontos, mit gondolnak róla a hozzá betérők. A 80-as évekről beszélgetünk, amikor nemhogy a süteménytésztát, de a betont is megkeverte...

MINŐSÉGI
BOROK
SOR

ESZPRESSZÓ

MINŐSÉGI
BOROK
SOR

ITALOK
PRESSZÓ
LEVE

TRAFIK
ARUK

TRAFIK
ARUK

A címet a Magyar Építőművészek Szövetségében
2022 novemberében megrendezett „Tűzépbarokk
faluképek: túl a kockaházakon” kiállítástól kölcsönöztük.
A rendezvényt a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

Akkoriban épült fel a nagy ház, ami szebbre és kényelmesebbre is sikeredett, mint a régi parasztporta. (Legalábbis Etelka néni szerint.) A ma is eredeti állapotában, de már kopottasan álló, kétablakos házat kevés pesti építész tartaná szépnek. Négyzetes alaprajz, csíkos vakolat, a tükörben hatszögletű rácsimitáció (talán a méhecskék szorgalmára utal), sátozott fedés. Röviden: kockaház.

– Miért pont ilyet építettek? – teszem fel a szokásos kérdést, és kapom rá a szintén szokásos választ: – Akkoriban ez volt divatos, ilyet lehetett, erre volt pénzünk, a szomszédok is mind ilyet építettek. – Az érdekes csak annyi, hogy 1984-ben már ritkán építettek kockaházat az emberek. Etelka néni már akkor sem volt éppen fiatal menyecske, gyerekei mind felnőttek. Ők biztosan emeletes házat építettek volna. De ő szerény volt és szegény, ahogy itt, ebben a kis faluban szinte minden öreg annak tűnik. Neki jó volt az is, amiről a hatvanas években, fiatalasszonyként álmódott: egy csinos kockaház. Most, hogy férje már meghalt, ez a bő 80 négyzetméter is luxusnak tűnik.

▲ **Eszpresszó minőségi borral és süteménnyel. Rend és nyugalom, a körzeti rendőr a szomszédban** (kezdő oldalpár)

– **Miért pont ilyet építettek? – teszem fel a szokásos kérdést, és kapom rá a szintén szokásos választ: – Akkoriban ez volt divatos, ilyet lehetett, erre volt pénzünk, a szomszédok is mind ilyet építettek.**

▶ **Ennél visszafogottabb cégtáblát** valószínűleg a minimáldizájn jól fizetett kreatívjai sem tudnának kitalálni (Gyomaendrőd)

▼ **A műszálas otthonka** a szocialista konzum-társadalom népviselete (Vokány, Baranya)

Kockás füzet

Kezemben egy iskolai füzet, Etelka néni építési naplója. Benne egy terv, de még egy árva skicc sem szerepel, csak számadások, nevek és dátumok. Állítólag „rajz” is volt a házhoz, de az elkallódott. A kiadásokat viszont évenként át számon kellett tartani.

„Mi állami kölcsönt nem vettünk fel, ennyi idősen nem is kaptunk volna. Senki se hitte rólam, hogy eddig elélek! Meg aztán a férjem igazi sváb, nála az adósság erkölcsi kérdés: nem tartozni senki idegennek, ez volt az alapelve.” A kockás füzetben gondosan feljegyezve minden anyagköltség, külön oszlopban a rokonok, ismerősök segítségével: Feri három napot volt kint alapot ásni, Jenőék feleségestül jöttek, vállalták az ebédet is. A villany-szerelésre, a tető ács munkáira szakembert kellett fogadni. Minden mást azonban maguk csináltak.

A rokonok, barátok munkakölcsöne, a kaláka a magyar falu élő hagyománya volt a 80-as években, amely lekötöttségek kívülről átláthatatlan, de a résztvevők számára – mint a kockás füzet mutatja – nagyon is precízen kiszámolt rendszerén alapult. A füzetnek van még egy tanulsága. Etelka néniék ugyanis bérből és fizetésből éltek, de nem abból építkeztek, hanem a háztájiban természetett zöldség és gyümölcs mellékes jövedelméből. A gyümölcsfák gondozása ezért megelőzte az alapok kiadását, és általában is, a kerti munkák elsőbbséget élveztek.

A rokonok, barátok munkakölcsöne, a kaláka a magyar falu élő hagyománya volt a 80-as években, amely lekötöttségek kívülről átláthatatlan, de a résztvevők számára – mint a kockás füzet mutatja – nagyon is precízen kiszámolt rendszerén alapult.

Utóparasztok

Ha nem látnám a házat, azt is gondolhatnám, hogy Magyarországon a parasztság túlélte a 20. századot. Átvészelte a negyvenöt előtti mélyszegénységet, majd az erőszakos kollektivizálást, a kitelepítéseket és a beszolgáltatásokat, hogy aztán a késő kádári hétköznapiakban nyerjen némi nyugodalmat. Neves tudósok állították, hogy Magyarországon egyensúlyba került a népgazdasági nagyüzem és a háztáji méretekben engedélyezett paraszti gazdálkodás. Ám, ha valóban így lett volna, Etelka néniék valószínűleg nem kockaházat, hanem egy csinos gazdaportát emeltek volna, amely formájával is segíti a munkájukat.

A parasztház nemcsak azért volt hosszúknak, mert a keskeny telken kellemes arányokat mutatott. A hátrafelé nyújtózkodó lakóház szerves kapcsolatban állt a gazdasági udvarral, amely a tisztaszobának nevezett utcai fronton szemnek kellemes előkerthez csatlakozott, majd a konyhához közelítve fűszernövények, zöldségek vették át az uralmat. Hátrafelé a kamra, ahol a kolbásznak, a tojásnak és a zsírnak volt a helye, majd az istállók, a csűr, azon túl a gyümölcsösök, a határban a szántók.

A kockaház nem akart tudomást venni a parasztudvar logikájáról. Minden szobája tisztaszoba volt. A kockaházat ugyanis nem parasztnak, hanem tisztviselőnek, munkásoknak találták ki még a 20. század első felében. A városi munka

Régi idők szavai:

„iparcikk”, amibe a kirakat szerint a készruháktól a pöttös labdáig sok minden belefért, de semmiből sem túl sok (Etyek)

A kockaház nem akart tudomást venni a parasztudvar logikájáról. Minden szobája tisztaszoba volt. A kockaházat ugyanis nem parasztnak, hanem tisztviselőnek, munkásoknak találták ki még a 20. század első felében.

A modernség akkoriban egyet jelentett a típusbútorokkal, a nagy képernyős tévével, a konyhai robotgéppel (nemezszer gyári dobozban, ezzel is emelve rangját) és persze a jólét netovábbját jelentő „frizsiderrel”.

után a kert kellemes időtöltésnek tűnik. Etelka néniék nem volt az, de a háza már megelőlegezte ezt az érzést. Mint több százezer hasonló vidéki házat országszerte, ezt is paraszti tudással építették, de már azzal a céllal, hogy benne „modernül” fognak lakni. A modernség akkoriban egyet jelentett a típusbútorokkal, a tévével, a konyhai robotgéppel (nemezszer gyári dobozban, ezzel is emelve rangját) és persze a jólét netovábbját jelentő „frizsiderrel”. Ezeket a tárgyakat azonban sokszor nem is használták, hanem a paraszti tisztaszoba hagyományát továbbélve, kényszerűen kiállítást rendeztek be szerzeményeikből.

A háziasszonyok pedig csirkevágó késekkel, zsíros edényekkel és mazsatos lekvárjaikkal kivonultak a nyári konyhába, amit nemezszer a régi ház maradványából húztak fel. A kis helyiségbe idővel a régi sezlont is beszusakolták. Így jöttek létre azok a kicsinyített parasztházak, amelyek egyikében most én is ülök, és gyári süteményt ma szolok. A nyári konyha azonban éppolyan átmeneti megoldás, mint a kockaház egyéb életmódtartozékai. Nem alakultak ki tartós formák és szokások. Volt, ahol a szuterént, máshol a régi parasztház meghagyott kamráját rendezték be nyári konyhának. Az idősök halálával a nyári konyha elvesztette funkcióját, sok helyütt elbontották, mert útban volt a garázsoknak és az autóbeállóknak.

Írógép, lapozható naptár, pecsét az asztalon, dossziék

Az irodai munka-terepasztal nyolcvanas évekbeli kellékei

A posztkocka

Ha kilépek az utcára és kísértálok az új sorra (egészen pontosan a 80–90-es évek új sorára), egyszeriben évtizedeket lépek előre a világban. Etelka néni kockaháza a maga idején érdekességszámba menő anakronizmus volt. Az akkori fiatal házaspárok itt is, mint országszerte, egymás fölé magasodó lakótornyokat építettek. Először a tetőteret építették be, aztán került egy emelet is a házra – vannak vidékek, ahol szuterén is magasítja a házakat.

De, ahogyan a kockaház sem nyerte meg az építészek szívét, a gyerekek posztkocka épületei sem arattak osztatlan sikert. „A helybéli (...) épít magának egy, a városból ellesett házat, igyekszik városiasan élni, de még megvan a földje, szülője, és zavarodottan futkos négyszintes házának alagsorától tetőteréig...” – írja 1995-ben Szűcs Endre a Balaton-felvidék egyik festői kis falujáról. Pedig, ahogyan a kockaházat, a posztkocka épületeket sem a falusiak találták ki. Jómagam egy pesti antikváriusnál bukkantam rá az 1976-os típuserv-katalógusra. Jellemző, hogy mindössze 900 példányban adta ki az akkori Tervezésfejlesztési és Típustervező Intézet, tehát nem a nagyközönségnek, hanem az építész kollégáknak szánták a válogatást.

„A helybéli (...) épít magának egy, a városból ellesett házat, igyekszik városiasan élni, de még megvan a földje, szülője, és zavarodottan futkos négyszintes házának alagsorától tetőteréig...”

Épül a posztkocka, emelettel, boltívvél, helyszínen gyalult faanyaggal

A nyolcvanas évek falvaiban a kerékpár még nem volt zöldközlekedési eszköz, egyszerűen csak használták, mert gyorsabb és kényelmesebb volt a gyaloglásnál...

... és nem utolsósorban teherhordásra is alkalmazták!

9 m széles, 12 m hosszú, a falsík elé kiugró nyeregtetővel, amely alatt erkély fut végig. A látványrajz, ha nem is művészi, de azért korrekt, ahogy a régiek mondták: „gusztusos”.

Abban bizonyára igazuk volt, hogy jóérzésű vidéki ember az ilyen furfangos nevű hivatalokat messzire elkerüli. Még csak megjegyezhető neveket sem adtak a terveknek, mint a nyaralóknál szokás volt, például Éva vagy Flóra. Találomra kinyitom a füzetet: CS OO H 5 TV. 9 m széles, 12 m hosszú, a falsík elé kiugró nyeregtetővel, amely alatt erkély fut végig. A látványrajz, ha nem is művészi, de azért korrekt, ahogy a régiek mondták: „gusztusos”. A 80-as évek új telekkiméréseit elárasztották ezek a jól megkomponált, de a kockaházaknál semmivel sem szebb és illeszkedőbb házak. Persze (így az építészek ítélete) a hiba megint a felhasználóknál jelentkezett, akik állítólag eltértek a tervektől: elé-, fölé-, alá- és hozzáépítettek. Bárki volt is a hibás, a 80-as, majd a 90-es évek robusztus falusi házai mellett a kockaházak már-már vidékiesen kedves házikóknak tűnnek, ahol öreganyó kezéből eszik a törött lábú őzgidá.

A 20. század többi évtizedéhez képest vidéken a nyolcvanas évek szinte békebeli nyugalmat árasztottak

Építkezések, munkában megöregedett arcok, mosolygó gyerekek. A képek mögött azonban aggasztó statisztika bújt meg: kiugró öngyilkossági mutatók, csökkenő születésszám, fogyó népesség

Az írás a Magyar Építőművészek Szövetségében 2022 őszén megrendezett kiállítás kísérőszövege.

Támogató: Nemzeti Kulturális Alap

A FÉNYKÉPEKRŐL

„Magyarország 40 éve szabadon”: ezzel a címmel hirdetett amatőr fotópályázatot 1984-ben Magyarország „hivatalos civil szervezete”, a Hazafias Népfront. Lelkes amatőrök, helytörténészek járták körbe a településüket, hogy megörökítsék a „felszabadulás” utáni négy évtized vidéki építőmunkáját. Közel százezer fénykép került be az Országos Levéltár (ma: Magyar Nemzeti Levéltár) raktárába. „A rendszerváltás vidéken” projekt keretében a képeket a levéltár a Szentendrei Skanzennel közösen az elmúlt három évben jegyzetekkel látta el, kiállításokon mutatta be, a papírképeket digitalizálta, majd honlapján elérhetővé tette.

Nosztalgia

Úgy látszik, a nosztalgia nem a tárgyban, hanem az emberi lélekben születik meg. Néhány évvel ezelőtt egy német fotóművész, Katharina Roters magyar kollégájával, Szolnoki Józseffel végigfotózta a kockaházak homlokzatait, ezeket a „népművészeti korcsokat”, ahogy a magyar szakirodalmat olvasva röviden összefoglalhatnánk a kockaházakról korábban rögzült kánont. Egy szép kiállítású könyv, kellő idő és távolság, a fiatal nemzedékek tapasztalata, akik paraszti falut már nem, de „utóparaszti kockaházfalut” még láthattak: sok minden közrejátszik abban, hogy az elmúlt években a kockaház divatba jött.

A kockaház-nosztalgia mozgatórugója mögött a közeli valóságérzetlenség is felsejlik. Manapság kellemes borzalommal, de azért némi hősies büszkeséggel gondolunk vissza a nem is oly távoli évtizedekre, amikor erős kezek hátraszorították a csirke nyakát, az éles kés pedig egyetlen, biztos mozdulattal végzett az állattal. A vért „vájling” fogta fel, majd megsütve, porciókba mérték tízóráira az éhes gyerekeknek. A „kockaházak népe” (merthogy időközben ez a fogalom is megszületett) valamit tudott, amit időközben elfeledtünk.

Amiért szeretjük a nyolcvanas éveket:

a gondosan ápolt előkertek, a magasba ágaskodó fák. Az épület pedig egy régi parasztházhoz toldott utcai szoba révén bővített, „városi ablakkal”, új vakolattal ellátott „álkocka” (Csempeszkopács, Nógrád)

Manapság kellemes borzalommal, de azért némi hősies büszkeséggel gondolunk vissza a nem is oly távoli évtizedekre, amikor erős kezek hátraszorították a csirke nyakát, az éles kés pedig egyetlen, biztos mozdulattal végzett az állattal.

A falut a várostól talán nem is a házak, de még csak nem is az emberek különböztették meg,
hanem a haszonállatok, egész pontosan az állatok igényeihez igazodó életritmus

Ebben a saját étkezőasztalán is bizonytalanná váló világban a kockaház hármas ablakaival úgy néz ránk, mint egy bölcs bagoly, aki még tudta, mitől és meddig tart az élet.

A raktáruházak polcai közt bolyongva könnyen jutunk pucolt csirkéhez, sőt egyenesen hat egész combhoz. Otthon aztán a zöldoldalak egyikén olvassuk el, milyen kegyetlen is az élelmiszeripar, jobb lenne salátát enni, de a salátaföld is merő ökológiai sivatag. Ebben a saját étkezőasztalán is bizonytalanná váló világban a kockaház hármas ablakaival úgy néz ránk, mint egy bölcs bagoly, aki még tudta, mitől és meddig tart az élet.

Lassan búcsúzok Etelka nénitől. Még megnézzük az unokák fényképeit: aranyosak, fiatalok, valahol Londonban vagy bárhol máshol a világban laknak, kezükben vigyorgó csecsemő. Végigfuttatom a következő 40 évet, látom a magyarul alig tudó dédunokát, ahogy Budapesttől 100 kilométerre kiszáll az autóból, az ősök faluját kutatva. Szeme megakad egy négyzetes formájú „cottage”-on. Elmosolyodik, bájosan szerénynek találja, már régóta az járt a fejében, hogy jó lenne valahol a világ végén egy csendes kis nyaraló...

TAMASKA MÁTÉ
ÉPÍTÉSZETSZOCIOLÓGUS,
EGYETEMI TANÁR,
A „RENDSZERVÁLTÁS
VIDÉKEN” KUTATÁS VEZETŐJE

▷ SZÖVEG: JAKAB GUSZTÁV—HANYECZ KATALIN | FÉNYKÉP: JAKAB GUSZTÁV

ERDŐMENEDÉK A PUSZTÁBAN A SZARVASI ARBORÉTUM

A 18. század végén a fátlan békési pusztában letelepedő olasz főúri család egy park kialakításába kezdett, ami mára egyedülálló erdei élőhelyé fejlődött. A Szarvasi Arborétum ma méltán az egyik legnépszerűbb látványosság az Alföldön

Bolza Pál 1895-ben vette feleségül Vigyázó Jozefát, aki a kertépítésért is lelkesedett, s apja, Vigyázó Sándor vácrátóti arborétumából származó példányokkal is jócskán gyarapodott a kert.

egy páfrányfenyő, amelyek eredetileg Bécsből kerültek Szarvasra.

Bolza Pál 1895-ben vette feleségül Vigyázó Jozefát, aki a kertépítésért is lelkesedett, s apja, Vigyázó Sándor vácrátóti arborétumából származó példányokkal is jócskán gyarapodott a kert. A nagy lendülettel indult telepítési munka a feleség 1912-ben bekövetkezett halálával és a világháború kitörésével lassult le, és csak az 1920-as években indult újra. Ettől kezdve Bolza Pál a kertnek szentelte életét.

MIÉRT OLYAN KÜLÖNLEGES EZ A KERT?

Magyarországon a 18. század utolsó harmadában kezdtek tájképi kerteket létesíteni – sokszor a barokk kertek átalakításával. Gyökeresen megváltozott ekkor a korábbi kertfelfogás, hiszen a mesterségesen megformált kertek helyett természetyszerűsége törekedtek. A tájképi kertek korai megjelenési formája a szentimentális tájkert, ahol a természetyszerűség és a tágabb környezet látványa mellett a kert térszerkezetét még nem formálták egységesen. Később, a klasszikus tájképi kertekben – egységes térszerkezet szerint – tágas tereket hoztak létre, az úthálózatot pedig széles ívűen rajzolták. Az 1850–60-as évektől a tájképi kertek formavilágát, szerkezetét megtartva előtérbe kerül egy addig is létező törekvés: a különböző földrajzi téregységekből származó, különleges növényfajok betelepítése – ennek egyik legszebb példája a Pepi-kert. Bolza Pál a „természetes együttléte” utánozva telepíti a lombosfákat és fenyőféléket zárt és ritkább csoportokba, míg a köztük maradt szabad térrészekre a jelentős ökológiai értéket képviselő növényeket úgy helyezte el, hogy azok koronája szabad térállásban fejlődhessen.

A Bolzák öröksége

Az arborétum megalapítása az olasz származású Bolza családhoz kötődik. Szarvason Bolza I. József (1780–1862) telepedett le, aki előbb Bécsben szolgált testőrként, majd 1805-ben feleségül vette Batthyány Annát. Az 1800-as évek elején a Körös-ártér egy ármentes szigetén, a mai Anna-liget és az arborétum területén Bécsből származó növényeket kezdett telepíteni. Mindezt az első időkben nem kertészek, hanem erdészek kezelték, akik egyúttal a vadgazdálkodásban és a vadászatokban segédkeztek. Örököse, Bolza II. József leszerelt hadnagyként fejlesztette tovább a területet. A zöld-séges- és gyümölcsöskert egy részét díszkertté alakította a korszaknak megfelelő, késői tájkertek stílusában. Utód nélkül elhunyna, unokaöccsére, Bolza Pálra (1864–1946) szállt aztán a terület, aki az első Bolzáról, Pepi grófról nevezte el a mai arborétum központi részét Pepi-kertnek, annak feleségéről pedig az Anna-ligetet (itt áll ma a Körös–Maros Nemzeti Park központja).

A Körös szabályozása után, az 1890-es évektől lehetőség nyílt az ármentessé váló térszínre betelepítésére is. Bolza Pál Grines József osztrák kertészt alkalmazta: ő vezette az Anna-liget növényeinek áttelepítését, mely során az átültetett 500 fa és cserje 10%-a maradt meg a formálódó Pepi-kertben. Ezek közül kiemelkedő a két legidősebb mamutfenyő és

A bükkös ősszel

Az Alföld közepén különlegességnek számít egy ilyen bükkösállomány

Az őszi arborétum és Szarvas a magasból (kezdő oldalpár)

Bolza-kő ►

Egykor ezek az emblémával ellátott kövek jelezték a Pepi-kert határát

Gróf Bolza Pál szobra az arborétum bejáratánál ►►

Pepi-kertből arborétum

1942-ben Bolza felajánlotta kertjét a magyar államnak, amit 1943-ban országos jelentőségű természetvédelmi területté nyilvánítottak. A Pepi-kerthez 1955-ben hozzásátolták a Mitrowszky-kert 10 holdas területét is, majd a 60-as évek elején a formálódó arborétumhoz illesztett szántók közül a Parkerdő 20 hektáros területén először védő erdősávot ültettek, és megkezdődött a belső területek betelepítése. Az „Alföld-fásítási program” itt zajló kísérleteiben azt vizsgálták, hogy a beültetett fajok hogyan bírják a szélsőséges alföldi környezetet. A sokáig elzárt, sokszínű, igen értékes kert-részlet 2014 óta szabadon látogatható.

A napjainkra létrejött 82 hektáros Szarvasi Arborétum ma a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem kezelésében működik, s a fenntartás és fejlesztés kiemelt célja a kert eredeti térszerkezetének helyreállítása. Az arborétum helyzete az utóbbi években sokat változott, a növényeladás helyett – folyamatos fejlesztésekkel és az újdonságok megjelenítésével – már az idegenforgalom adja az anyagi háttérrel. A térség legfontosabb idegenforgalmi központjává vált, mindennap nyitva van, s a Konyhakert nevű részén megszületett a Mini Magyarország makettpark is.

A szerzők által készített magyar és angol nyelvű fotóalbumok megvásárolhatóak a Szarvasi Arborétum ajándékboltjában, valamint a MATE webshopjában:

[G HTTP://WWW.MATESHOP.HU](http://www.mateshop.hu)

Információ, nyitvatartás:

[G HTTP://WWW.PEPIKERT.HU](http://www.pepikert.hu)

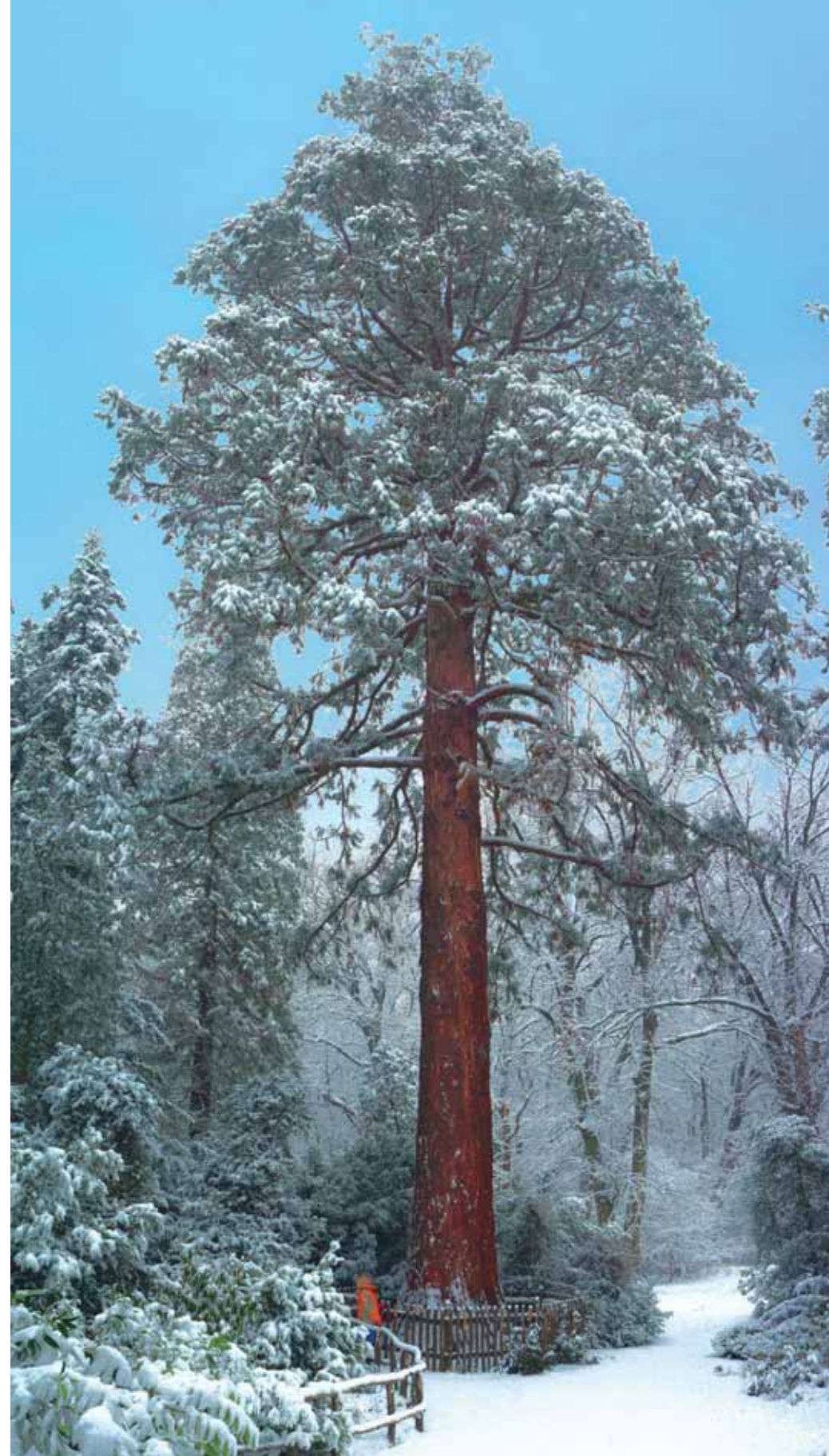
[G PEPIKERT@PEPIKERT.HU](mailto:PEPIKERT@PEPIKERT.HU)

▶ **Az arborétum jelentős pávaállománnyal is rendelkezik**

◀ **A medvehagymát**
évtizedekkel ezelőtt telepítették ide,
ma jelentős mennyiségben él a kertben

◀◀ **Fehér madársisak**
Az arborétum egyik gyakori, védett
növénye

A mamutfenyő télen ▶
Ez a fa lehet az egyik első,
Magyarországra betelepített példány

Szakura és japánjuhar

A nyári száraz és forró napokon frissítő lehet egy arborétumi séta, azonban sokkal szebb és izgalmasabb a tavasz és az őszi. Már márciusban érdemes ellátogatni a kertbe, különösen a bükkös bővelkedik kora tavaszi virágokban, áprilisban pedig a kankalinkmezők vonzzák a szemet. Április elején a magnóliák, végén pedig a japán díszcseresznye virágzása kihagyhatatlan! Őszi lombszíneződéskor egészen varázslatos az arborétum! Különösen a japánjuharok színpompája kívánczik lencsevégre, de a perzsafát, az ámbráfát és a vörös tölgyet se hagyjuk ki! A téli, havas arborétum egészen más arcát mutatja, a Parkerdő és az Olasz út fenyvesei szinte havasi hangulatot árasztanak. Az állatok télen bizalmasabbak, könnyen fotózhatunk néhány őzet és nyulat. Az arborétum páváit és emui is népszerűek, de a közelben, a Holt-Körös sekély vizében álló mocsárciprusok meglátogatása is kötelező program.

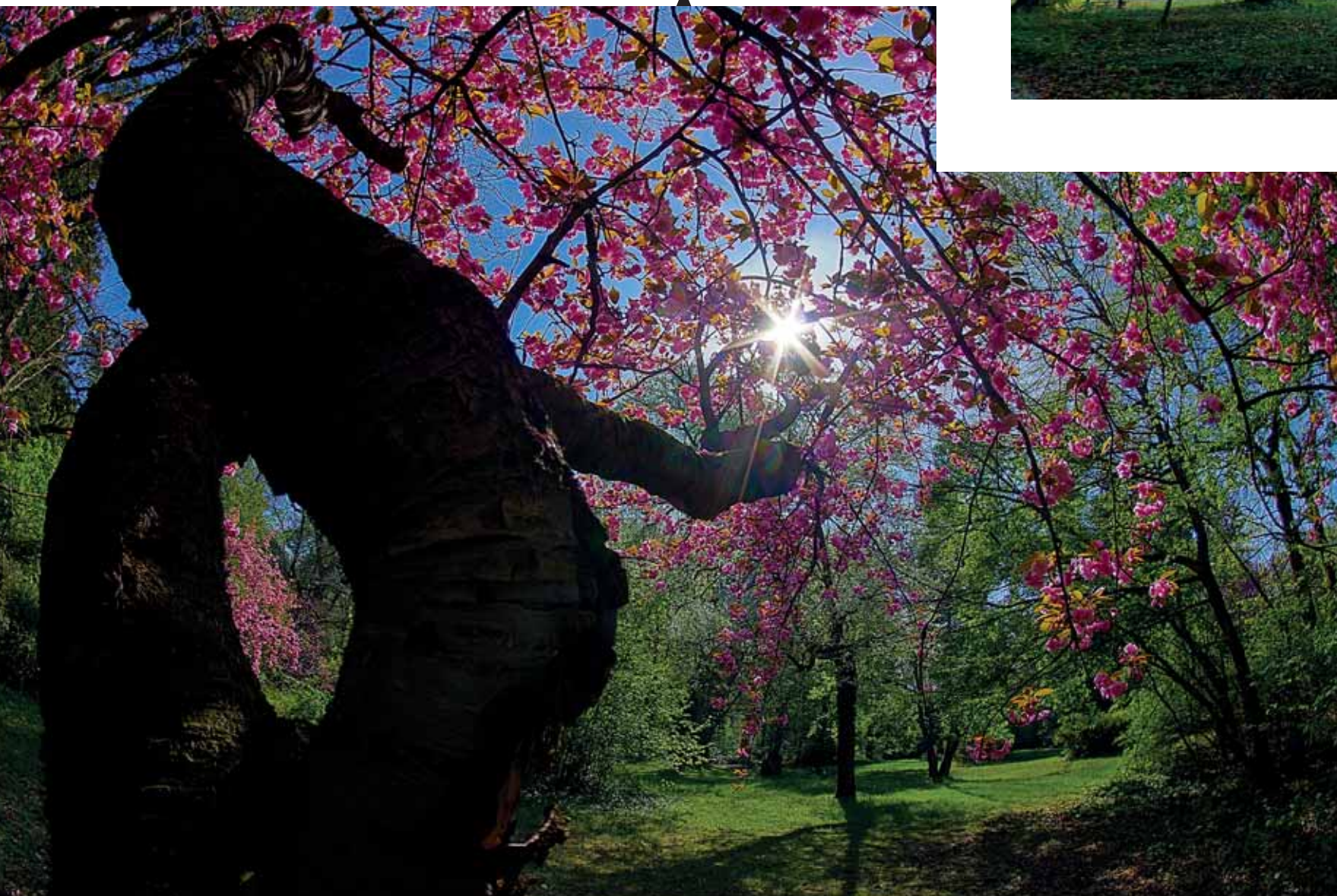
Az arborétum talán legnépszerűbb látványosa a hegyi mamutfenyő egyik hatalmas példánya. Az első mamutfenyő-ligeteket 1852-ben fedezték

Őszi lombszíneződéskor egészen varázslatos az arborétum! Különösen a japánjuharok színpompája kívánczik lencsevégre, de a perzsafát, az ámbráfát és a vörös tölgyet se hagyjuk ki!

Japánjuhar-liget hajnalban ►

Szakura

A japán díszcseresznye virágzása az arborétum egyik nagy látványossága

fel az USA-ban, majd néhány éven belül Európában is megjelentek az úttörő példányok. A szarvasit 1873-ban ültették, az első európaiak közé tartozik! Magassága eléri a 30 métert, törzsátmérője 176 cm. Az arborétum klímája mindemellett távol van a mamutfenyő termőhelyi igényétől, hiszen eredeti élőhelyén a csapadék éves mennyisége a 3500 mm-t is meghaladja, ami Szarvason 2022-ben még a 400 mm-t sem érte el! Az aszály mellett a tavaszi belvizek és a heves viharok is kárt tesznek benne. Csodáival határos módon viszont még sohasem csapott bele villám.... Nem úgy, mint a szomszédos példányba, amely végül 2010-ben pusztult el. Ennek megelőzésére hatalmas mamutfenyőnket – itthon abszolút egyedülálló módon – villámhárító védi.

A díszcseresznye, más néven szakura Japán nemzeti jelképe, amit évszázados munkával egy alak- és színváltozatokban gazdag díszfává nemesítettek. Ennek célja a gyönyörködtetés volt, ezért nem jellemző, hogy a fa termést is hozna. Virágzása Japánban a tavasz, az újjászületés és a megújulás jelképe, a tavaszünnep: a hanami jelentése is „virágnézés”, melynek hangulatát a Pepi-kertben is átérezhetjük.

A japán díszcseresznye egy másik különlegességgel, a japánjuharral is festői ligetet alkotnak. Az ujjas juharnak is nevezett fa a tájképi kertek meghatározó faja, első példányai 1820-ban érkeztek Angliába és igen kedvelt dísznövényé vált. Számos változata létezik, melyek a levelek alakjában és színében különböznek. Finoman fogazott leveleivel és őszi színpompájával a természetfotósok egyik kedvelt témája.

Erdei menedék

A leírások és régi térképek szerint az arborétum létrehozása előtt itt ártéri kaszálók, szántóföldek és kisebb füzesek lehettek. Az egykori ártéri erdők emlékét csak néhány idős tölgyfa őrzi. A facsoportok telepítésével viszont azonnal megindult az erdei élőlények betelepülése.

A kertészek ennek során igyekeztek a lágyszárú növényekkel is bővíteni a látnivalókat, amik idővel alkalmazkodtak a helyi viszonyokhoz és önfenntartó állományokat hoztak létre. Képviselőiket szép számmal találjuk a tavaszi geofitonok között (medvehagyma, hunyorok, keltikék, szellőrózsák), de van egy „csokornyí” olyan erdei növény is, ami nem szántsándékkal került ide: alighanem azért, mert nem elég látványosak vagy kis terműek. Ezek egy része a szél szárnyán érkezett, hiszen apró magjaik és spóráik a levegőben akár több száz kilométert is könnyedén utaznak. Ilyen az arborétum egyik védett orchideafaja, a fehér madársisak. Ám az erdei növényeknek egy olyan köre is él itt, ami rejtélyes módon került Szarvasra, hiszen magjaik nem terjednek a széllel és az Alföldön ritkaságnak számítanak: ilyen a nagyvirágú ibolya és az erdei nefelejcs.

Alföldi viszonylatban kiemelkedő gazdagságú a moha- és gombavilág:

Az erdei növényeknek egy olyan köre is él itt, ami rejtélyes módon került Szarvasra, hiszen magjaik nem terjednek a széllel és az Alföldön ritkaságnak számítanak: ilyen a nagyvirágú ibolya és az erdei nefelejcs.

Mocsárciprusok
a Holt-Körös partján

JAKAB GUSZTÁV
BIOLÓGUS, A MATE
KÖRNYEZETTUDOMÁNYI
INTÉZETÉNEK EGYETEMI
DOCENSE

HANYECZ KATALIN
IGAZGATÓ, MATE
SZARVASI ARBORÉTUM

előbbiből eddig 94 fajt írtak le, közöttük néhány kifejezetten hegyvidékit. E sokszínűség a telepített fák sokféleségének és a kedvező helyi klímának köszönhető. Többségük az elmúlt 150 évben települt be az arborétumba a levegőben könnyen terjedő spóráik segítségével. 200 gombafaj is él a kertben – mindez a sok öreg fának, a szándékosan visszahagyott korhadéknak és a nyugodt élőhelyeknek köszönhető.

A Szarvasi Arborétum elsődleges célja a növényállomány védelme és bemutatása, de egyben természetvédelmi terület is, ami igyekszik megfelelő élőhelyet teremteni az állatvilág számára is. Közülük leglátványosabb a 150 fajjal képviselt madárvilág, ráadásul megtelepedésük is könnyű a változatos növényzet adta fészkelőhely-kínálat következtében.

Az arborétum egyfajta szigetként működik az Alföld alapvetően mezőgazdasági művelés alatt álló területén és számos erdei fajnak biztosít fészkelő- és pihenőterületet. Mindebben az arborétum madárbarát tevékenysége is komoly segítséget jelent. Nemcsak odúkat helyeztek ki, de télen etetik is a madarakat. Különösen fontos, hogy a kertészek nem távolítanak el minden beteg és korhadt fát, ez pedig elősegíti az odúlakó fajok fészekrakását és táplálkozását – ezért is látni sok harkályt az arborétumban. Az üresen hagyott odúkat aztán cinkék vagy éppen mókuskok foglalják el. Rendszeresen visszatérő vendég ugyanakkor a magashegyi fenyőszajkó és a Körös-ártérből néha a rétisasok és a feketególyák is betévednek a kertbe.

[HTTPS://WWW.FACEBOOK.COM/DRGUSZTAVJAKABNATUREPHOTOGRAPHY/](https://www.facebook.com/drgusztavjakabnaturephotography/)

TÖRÖK CSEMEGE

ANTALYA

▷ SZÖVEG: FELKAI PÉTER

10 km-nyi homokos strand, napfény és átlátszó vízű tengerből, ahol szinte egész évben megélhető a mediterrán életérzés. A legtöbb nyaraló számára ennyit jelent Antalya. Nem kevés, de a török Riviéra fővárosa ennél jóval többet tartogat: izgalmas történelemmel, látványos természeti környezettel, hangulatos óvárossal és édes étkekkel csábít...

Turkish delight – a török gyönyörűség: így nevezik világszerte a népszerű lokumot, avagy királykenyeret, mely kötelező ajándék az itthon maradottnak, ha az ember hazatér Törökországból. De akár Törökország ötödik legnagyobb (2,5 milliós) városára is illik, ahol a Torosz-hegység ölelő magaslatainak hála, szinte egész éven át kitart a kellemes idő; a hegyek által közrezárt síkságon megrekedő meleg tengeri levegő teszi ideálissá a török „türkizpartot”. Antalya népszerűségéről a látogatószám is sokat mond: évente 13 milliónál is többen keresik fel a régi múltra visszatekintő tengerparti várost.

Történelmi és földtörténeti látvány

A Kis-Ázsia déli szegélyén húzódó Torosz (Taurusz)-hegyvidék előterében, a mediterrán Riviérán épült ki a nagy múltú város. A tenger életet, a sziklás hegyvidék védelmező keretet adott

FOTÓ: FELKAI PÉTER

Csak ollóval lehet vágni

Fogyóban az ajándékba hozott, különböző ízesítésű lokum

FOTÓ: BORIS STROUKO ©SHUTTERSTOCK

FOTÓ: FELKAI PÉTER

II. Attilasz szobra

az óvárosba vezető sétálóutca végén, a Kalekapisi téren. A háttérben a városfal egyik toronymaradványa, a Kale Kapisi, még hátrébb a híres bordás minaret, a város egyik jelképe látszik

A falon belül

Az eredetileg szerint az i. e. 2. században II. Attalos, Pergamon királya elküldte udvaroncát, hogy találjanak neki az égi Paradicsomhoz hasonló helyet a Földön – így bukkantak erre a partszakaszra, melyet a király magáról nevezett el.

Az óváros török neve Kaleiçi, ami annyit tesz: az „erődítményen belül”; a magas sziklafalakra emelt védvonal és a szárazföldi oldalon ívelő, patkó alakú, bástyákkal és tornyokkal tagolt városfal együtt alkotja a névadó védvonal-komplexumot. A városfal ma már erősen foghíjas, a megmaradt részeken felül a jellegzetes óratorony (Antalya Saat Kulesi), a vele szemközt Kapsi-torony (Kale Kapisi), továbbá a Hadriánus-kapu és a Hidirlik-torony áll még.

A város körülbástyázásának jó oka volt: a tenger felől a kalózok, a szárazföld felől pedig különböző nomád törzsek támadásaitól kellett tartani. Az egykori veszélyek mára elhárultak, az óváros középkor-mediterrán utcácskái ma a tűző naptól és a falon kívüli modern és jellegtelen városrész zajától óvnak.

Kalifátusból köztársaság

Innen a Kapisi tér irányába sétálva a Köztársaság téren álló, impozáns Ulusal Yükseliş Anıtı-val, a Törökország felemelkedését jelképező, 12 tonnás bronzszoborral találjuk szembe magunkat. A szoborcsoport tetején Musztafa Kemált látjuk, amint kemény, elszánt arccal tekint a jövőbe. De kultuszával nemcsak itt találkozhatunk: a Török Köztársaság első miniszterelnökével szinte minden boltban, hivatalban, sőt magánlakásokban is szemezhetünk. Ő volt az, aki „Európa beteg emberét” – ahogy a Török Szultánságot I. Miklós orosz cár jellemezte – átvonszolta a 20. századba. Nevéhez fűződik, hogy megakadályozta az angol–ausztrál csapatokat abban, hogy elfoglalják a Dardanellákat, a Földközi-tengerről a Fekete-tengerre vezető stratégiai jelentőségű tengerszorost. Az általa is vezetett Ifjútörökök mozgalma végül megbukatta II. Abdul Hamid szultánt, ezzel az ottomán uralkodóháznak és vele együtt a kalifátusnak befejezett. Bevezette a latin betűs írást, az európai öltözetet, megtiltotta a fez (vörös sapka) viselését – amely azelőtt kötelező volt az egyházi és állami tisztviselőknek és katonáknak –, és egyenlő jogokat adott a nőknek. Véget vetett az egyházi uralomnak és a muszlim törvénykezésnek, helyette európai jogrendszert alkotott meg, és bevezette a világon mindenütt használt Gergely-naptárt. Kötelezővé tette a családnév használatát, és

ennek apropóján számára a parlament az Atatürk – „a törökök atyja” – családnevet adományozta. Antalya látogatásának emlékét őrzi az egykori szálláshelyéül szolgáló házban kialakított ingyenes múzeum, és dicsőségét a minden év március 6-án tartott városi emléknap idézi meg.

Kemál Atatürk nevéhez fűződik, hogy megakadályozta az angol–ausztrál csapatokat abban, hogy elfoglalják a Dardanellákat, a Földközi-tengerről a Fekete-tengerre vezető stratégiai jelentőségű tengerszorost.

FOTÓ: FOTOPANORAMA360 © SHUTTERSTOCK

Vasmacska és macskakő

Szinte kézenfekvő, hogy első utunk a part felé vezessen. Az óvárosból lefelé tartó, meredek utcácskákon a lejutást nehezíti a mindkét oldaláról ránk kacsintó áru-kavalkád – pulóverek, bőrárúk, édességek, ajándéktárgyak és mindenekelőtt ékszerek. A belvárosból gyalog a régi kikötő érhető el, ez ma már csak turistahajók és jachtok pihenőhelye. (Az új kikötőt a város peremén létesítették, s bár hangulatosságában nyomába sem ér a réginek, innen juthatunk fel drótkötélpályás felvonón a Tünektepe 605 méter magas csúcsára, márpedig egy ilyen panorámáért igencsak megéri a kitérő.)

A hajóforgalom után maradt úrt nyüzsgő élet tölti ki: emberek hada lepi el az öblöcske partján sorakozó éttermeket és szórakozóhelyeket. Eközben kirándulóhajók sora várja, hogy fedélzetén turistákkal útnak induljon. Az első számú célpont a város szélén található, impozáns Düden-vízesés: az azonos nevű folyó itt éri el a tengert, miközben látványosan zúdul alá a 40 méter magas sziklafalról. A vízfüggöny a szirt tetején fekvő kilátópontról is megcsodálható.

A kikötő keskeny partszakasza fölött meredező sziklafalakra épültek az óváros házai. Visszajutni nemcsak az utcán kaptatva, de a szirtfalhoz tapadó, üvegfalú lifttel (Kaleiçi Panoramik Asansör) is lehetséges, ami ráadásul ingyenesen igénybe vehető! A felvonó felső állomásán épült panorámaerkélyről pompás kilátás nyílik a kis kikötőre, a szirtfalakra és a távoli, párába vesző Bey Daglari heglánra.

Az alsó-düdeni vízesés

A többmillió nagyváros házrengetegének peremén 10 emeletnél is nagyobb magasságból zúg le a tengerformálta, mészkő sziklafalakon az édesvíz

Az első számú célpont a város szélén található impozáns Düden-vízesés: az azonos nevű folyó itt éri el a tengert, miközben látványosan zúdul alá a 40 méter magas sziklafalról.

FOTÓ: FELKAI PÉTER

A modern Törökország alapítója

Kemál Atatürk fogadószobája az Atatürk Múzeumban. A török zászló a félholddal viszont a 16. századtól kezdve hivatalos lobogó. Az ötágú csillag az iszlám öt alapvetését jelképezi. Ezek: a hitvallás, a napi ötszöri ima, az adakozás, a ramadán havi böjt és a mekkai zarándoklat

A parkon át

A történelem viharait épségben átvészoló régi kikötőtől van egy további lehetőség, hogy az óvárosba visszakeveredjünk. Ez pedig a 19. századi Iskelemcset tövében induló lépcsősor, a Kırk Merdiven Selçuk. A „Szeldzsukok 40 lépcsője” a valóságban 44 fokból áll, az viszont máig kifogástalan állapotú. A mutatós középkori grádics a kikötőt és a várat kötötte össze a velencei uralom idején. Felérve virágdíszes, hangulatos utcácskán találjuk magunkat, amin elindulva hamar a szírtlen épült kilátópontok egyikéről szemlélhetjük a hegyek, a tengerből és a nyüzsgő kikötő szolgáltatata megunhatatlan panorámát.

A Karaalioglu-park lombos fák övezte sétányán modern szobrok sorakoznak, többek között Don Quijotéé és az egyik legjelentősebb török költőé, Nâzım Hikmeté. A kővé dermedt hírességek „konkurenciája” a fezbe és hímzett mellénybe öltözött fagyaltárusok kínálta fagyos portéka. A hosszú bottal dagasztott-döngölt édesség kosborgyökér-liszt és masztix hozzáadásával készített, különleges fagyalt, a maraş dondurması. A hagyományos fagyinál kevésbé olvadós, viszont igen plasztikus, így az árus látványosan magasról tudja az ámuló turista tölcsérébe csurgatni.

A hűvös nyalánkság élvezete közben a parknak még egy látványosságát élvezhetjük: a Hidirlik-tornyot, mely eredetileg a rómaiak

A „Szeldzsukok 40 lépcsője” a valóságban 44 fokból áll, az viszont máig kifogástalan állapotú. A mutatós középkori grádics a kikötőt és a várat kötötte össze a velencei uralom idején.

Jól védhető ►

Kilátás a Bati Seyr Terasuról a tengerbőlre. Előtérben a Hidirlik-torony. A tengerpart sziklafalak kiváló védelmet adtak a városnak, ezt várfalakkal, bástyákkal tovább erősítették

A régi kikötő

Ez sem elhanyagolt. A meredek szirtfalon lift biztosítja az összeköttetést a kikötői élet és a fönt elterülő nagyvárosi nyüzsgés között

FOTÓ: FELKAI PÉTER

által a 2. században épült világi-tótorony lehetett. A 14 m magas, henger-alaprajzú építmény a tengeri és a várost körülölelő fal találkozásánál épült. A torony neve a Hıdırellez-fesztivál helyét jelöli. Ez a tavaszközöntő esemény Törökország (és számos más állam) fontos szezonális ünnepe, mely alkalommal – általában május 5–6-án – Hızır (Al-Khidir), Allah szolgálja és Illés próféta évente találkozik a Földön. Valószínű, hogy ekkor beszélnek meg, hogy az emberiség természete sajnos nem haladt az erkölcsösség felé a prófétai idők óta. (Mint ahogy a muszlim, a zsidó és keresztény egyetértés sem.)

FOTÓ: FELKAI PÉTER

A Hadrianus-kapu

A középső kapuív alatt jól látszanak a közvetbe bevésődött kocsikerényomok

Régi nyomon

A tenger fölé magasodó sétányról a város felé indulva egy hófehér neoklasszicista épület mellett haladunk el. Ez a régi Városháza, ami előtt két bronzba öntött levantei gesztikulál. Az épület előtti, Atatürk nevét viselő, széles út a külső városfal ívét veszi fel. Ezt követve hamarosan egy római emlékébe, a Hadrianus-várkapuba (Hadrian Kale Kapısı) botlunk. A három kapunak is nevezett, csodálatos épségben megmaradt diadalkapu Hadrianus római császár látogatásának tiszteletére emeltetett, i. e. 130-ban. Az óvárosba vezető három kőív valamelyikén áthaladva – némileg érthető módon – kevesen néznek a lábuk elé, pedig érdemes lenne: évszázadok alatt a közvetbe mélyült szekerényomok között lépdelünk! A római kocsik tengelytávját 4 római lábban határozták meg, ebből adódik, hogy a két kerényom egymástól való távolsága kb. 117 centiméter.

A kapu története több érdekességgel is szolgál. Az egyik modern kori felfedezője Francis Beaufort angol hajóskapitány, aki a félig eltemetett kapu helyét 1812-ben találta meg ittjártakor. (Neve azért is csenghet ismerősen, mert ő hozta létre a róla elnevezett és máig használt szélerősségskálát.) A kaput csak a fal 1950-ben történt leomlása után tudták teljesen helyrehozni. Kiásásakor rézlapra vésett, Hadrianust dicsőítő leveleket találtak, melyek egy könyv részei lehettek. A leletgyűjtés 2017-ben különböző múzeumok és magángyűjtemények birtokába került: Bécsben, Berlinben, a British Museumban, valamint az oxfordi Ashmolean Museumban landoltak a lapok. Az adásvétel körülményei mindenesetre vetnek fel kérdéseket...

Kiásásakor rézlapra vésett, Hadrianust dicsőítő leveleket találtak, melyek egy könyv részei lehettek. A leletgyűjtés 2017-ben különböző múzeumok és magángyűjtemények birtokába került...

FOTÓ: FOTOPANORAMA360 ©SHUTTERSTOCK

FELKAI PÉTER
MENTŐORVOS,
AZ UTAZÁSORVOSTAN
KANDIDÁTUSA

Szőnyeget termő földek

A szőnyegetek előállító szövődék tömegesen kiterített termékei a tűző mediterrán napon. Az egyes cégek egymás közelében működve ennél a lépésnél is kihasználják a rendelkezésre álló szabad teret

Fóliázott riviéra

Az Antalyától nyugatra fekvő partvidék településeit fóliásátrak uralkodják: lényegesen nagyobb a fedett, zöltség- és gyümölcsstermesztő terület, mint a lakóövezetek összessége

December végi kora reggel

Nem nehéz panorámás szálláshelyet találni. Így, szezonon kívül nyugalmas a partvidék, de óriási a hőkontraszt a tengerszegély és a peremhegyvidék között: a vízben csobbanni is lehet, a hegyek viszont már havasak

TÉLI TEKERÉS – MEDITERRÁN HŐÉRZET

▷ SZÖVEG ÉS FÉNYKÉP: KOVÁCS TAMÁS

Pedagógus, agrármérnök és méhészmester vagyok, hát tekerek egyet körbe a bolygónkon. Október elején indultam világjáró útra a Dunakanyarból, hogy saját bőrömmön tapasztaljam, milyen önerőből, kerékpáron utazva, teljes kapcsolatban lenni a világgal: az élővilággal, az elemekkel, az emberekkel. Méhész lévén méhfajismereti kitérőket beiktatva különböző méhészeti kultúrákat célzok meg – erre Törökország mediterrán partvidéke még télen is alkalmas!

Vagy 4500 km-t magam mögött tudva nyugatról, az Esen Cay folyót keresztezve, épp karácsony előtt érem el az Antalya-régiót. Már messziről feltűnik a Torosz-hegység egyik „gigászi” tagja, tetejét most

hósapka fedi. A völgyben 15 Celsius-fok van és mindent betértenek a paradicsommal, paprikával s más zöltségekkel teli fóliásátrak. Általánosan jellemző Törökországra, hogy az egyes körzetek egy adott

termékre szakosodnak. Ahol paprika van, ott mindenki azt termeszt, ahol paradicsom, ott azt. Ha narancs, akkor mindenki narancsot. A rendszer nem túl diverz, inkább blokkokra osztható. De ez sok minden más területen is megfigyelhető. Ha motorkerékpár-szerviz, akkor egymás után tíz sorakozik, ha esküvői ruhák, az egész utcát ellepik a boltok. Ha cipőgyár, egy tömbnyi különböző abból is. Észszerű, hiszen könnyebb a feldolgozás, szállítás stb.

A folyót átlépve egy meglehetősen meredek hegyoldalon halad az út (a megpakolt bringa 65 kg – ugyanannyi, mint a saját súlyom), míg átbukik a tenger oldalára. Onnan kezdve 18 és 22 Celsius-fok közötti a hőmérséklet. Lefelé persze melegszik a helyzet! Az úton figyelni kell, mert helyenként az elszakadó termékek óriási löketeket adnak, és még a kamionokat is megmozgat-

ják. Az útvonal egészen Kas városáig pazar látvány, szorosan a tenger mellett halad, onnan viszont hihetetlen meredek és hosszan tartó útszakasz következik, a partvonaltól távolodva. Hideg, szeles, folytonos kapaszkodó. Este pedig fagyos!

Demre városa szintén egy gigantikus, fóliásátras terület. Szent Miklós templomával és a sziklásírokkal, ókori színházzal, ill. kén-tartalmú, de csak 18 fokos forrással. Finike végéig újra a tengerparton száguldok, alig van szintkülönbség, gyönyörű és szinte forró útszakasz. Kumlucától aztán 12 km-en át egy 600 m-es emelkedő jön. Fenn jó hideg van, viszont Antalya felé 25 km lejtmenet következik – pazar kilátással. Széles utak a tenger mellett, végig meleg áramlatok. Este sem hűl le az idő. Gond

nélkül lehet tél közepén is fürödni a tengerben!

Antalya nagy, látványos és kiálóan kiépített város, utána Alanyaig (kb. 130 km) viszont döbbenetesen hideg szél súvít a szárazföld felől. Hosszú, homokos partvonal, szállodasorok, resortok uralkodják a partot. Alanyától aztán a hegyfalszegély miatt csökken a szél és emelkedik a hőmérséklet! Innen kezdve a szárazföld irányában banánültetvényeket rejtnek a fóliásátrak, a tengerpart mentén pedig ugyanez nő szabadföldi, teraszos elrendezésben.

KOVÁCS TAMÁS
AGRÁRMÉRNÖK,
BIOLÓGIATANÁR,
MÉHÉSZMESTER

TOMI ÚTJA ITT KÖVETHETŐ: @TOMITEKER (INSTAGRAM)

HTTPS://AFOLDGOMB.HU/BLOGOK/MEHESZSEL-JAROM-BE

KÖBŐL ÉS FÖLDBŐL

DÉL-TIROL TORNyai

▷ SZÖVEG: GRYNAEUS ANDRÁS

FOTÓ: PIETRO © SHUTTERSTOCK

A terület elnevezése új keletű, hisz a 20. századig csak Tirolról beszéltek a kortársak, egyben kezelve a régiót/tartományt, mely sok száz évig a változó területű és vezetésű Német-római Császárság része volt. Tirol az utolsó évszázadokban a Habsburg uralkodók irányítása alatt állt a Habsburg Birodalom, majd később az Osztrák–Magyar Monarchia részeként. Sorsa az I. világháború után pecsételődött meg, amikor – a Monarchiától elvéve – területének zömét Olaszországhoz csatolták: ekkor az országhatár Innsbruck közvetlen közelében húzódott!

Ahogy ez sejthető – és akkor (is) divat volt –, durva nemzeti elnyomás kezdődött az immár olaszvá vált Tirolban: betiltották a német nyelv használatát, a hivatalnokok csak olaszul beszéltek, a családokat névváltoztatásra próbálták rávenni, sőt a települések nem választhatták meg még a vezetőiket sem. Árnyalatnyi változást Hitler és Mussolini 1936 utáni összebékülése hozott, amikor a helyzet megoldásaként a kivándorlást, azaz a Németországba való átköltözést kezdték támogatni

Tirol vára

A térség névadó erődítményét egy évezrede építik-alakítják. A hegyoldalon kibukkanó sziklaszirte települt, de a meredek lejtők ellenére mindenfelől ültetvények, gondosan művelt farmok-tertek övezik

Dél-tiroli osztozkodás

A második világháború során mind az olaszok, mind az osztrákok a „rossz oldalra” kerültek, így az újabb békében (Párizs, 1947. február 10.), majd az 1955-ben aláírt osztrák államszerződésben elosztották a területet a két ország között. (A határokat a párizsi békében ugyan meghúzták, de Ausztria az 1955-ös szerződésig négyhatalmi megszállás alatt maradt, és államiságát is csak ekkor kapta vissza – többek között az örökös semlegességért cserébe.)

Ekkor Tirol északi és keleti, tisztán német anyanyelvű részeit Ausztriához csatolták (ma is ott találjuk). A középső, többségében német anyanyelvű és a déli német kisebbségű területet amolyan salomoni ítélettel meghagyták az olaszoknak, azonban – ismét a kor „szokásainak” megfelelően – erről a terület lakóit nem kérdezték meg, akik egyre erősebben adtak hangot a nemtetszésüknek: plakátok, tüntetések,

1972-ben megállapodás született, melynek rendelkezéseit 20 év alatt hajtották végre. Így az olasz állam részét képező területen két autonóm tartomány jött létre Bozen és Trento központtal...

Runkelstein vára

A völgyszűkületben, jól védhető ormokon, stratégiai fontosságú helyeken épült, ép erősségek kapcsán a leggyakrabban az juthat eszünkbe, hogy a Kárpátok vonulatai is bővelkedtek hasonlóknak – csak nálunk szinte mindegyikük áldozatul esett az elmúlt évszázadok háborúsodásainak

FOTÓ: SAIK03P ©SHUTTERSTOCK

szabotázsakciók és merényletek követték egymást, a rájuk adott erőszakos válaszokkal váltakozva. Egyre több politikus, gondolkodó (köztük Bibó István is) fogalmazott meg megoldási javaslatokat e válság-övezet megszüntetésére.

Végül 1972-ben megállapodás született, melynek rendelkezéseit 20 év alatt hajtották végre.

Így az olasz állam részét képező területen két autonóm tartomány jött létre. Az északi, Bozen központú rész és a Trento központú déli terület egyaránt autonómiát kapott, de ezek szerkezete és működése eltér. Ennek legszembevetőbb jele, hogy északon természetes a kétnyelvű kiírások használata, és ezeken általában a német szöveg áll az első helyen, ám a déli területen csak elvétve láthatunk a nyelvi kisebbségre is gondoló feliratokat.

A Kárpát-medencéből érkeve elgondolkodhatunk az eltelt 50 év mérlegén: a nem is olyan régen még „csóró” és kihasznált Dél-Tirol ma Olaszország talán leggazdagabb régiója, ahol pörög a gazdaság, minden négyzetméter szorgos kezek művelnek meg, és ez látható a települések állapotán éppúgy, mit az emberek hangulatán. Az elnyomás megszűnése és az adóbevételek zömének helyben maradása pár évtized alatt látványos javulást hozott – és ez mindenkinek jó. Vélhetően máshol is (ide mindenki behelyettesítheti azt a közép-/dél-/kelet-európai/ázsiai/afrikai régiót, amely kötődései révén közel áll a szívéhez!) eredményezhetné ezt az autonómia bevezetését!

FOTÓ: GRYNÆUS ANDRÁS

Festett falak

Runkelsteini épületbelső: a vár zárt tereit több évszázad freskói borítják

MINEK NEVEZZELEK?

A cikk írásakor az itteni földrajzi nevek helyesírásának kérdésével is szembesültem. Dél-Tirol északi részén természetesen a német nevek használata az elterjedt, míg a délin messze nem... A térképek a kiadási helytől és időponttól függően vagy az olasz, vagy a német változatot használják. Ritkán azért előfordul olyan kiadvány is, amely mindkettőt feltünteti... Végül a Kolozsvár/Cluj-Napoca, a Pozsony/Bratislava vitákra gondolva önkényesen úgy döntöttem, hogy a történelmi, azaz német nyelvű változatokat fogom használni.

Vár áll ott, nem kőhalom

Dél-Tirol útjait járva a Himnusz kicsit módosított sora jutott eszembe, ugyanis a szomszédos területekhez viszonyítva is rengeteg várat találunk ezen a kicsi, kb. két magyar vármegyényi területen.

Ha az okokat keressük, több dologra érdemes figyelni. Nyilvánvaló, hogy ebben meghatározó Dél-Tirol földrajzi helyzete. Ez az Y alakú völgy a Dolomitok és a Keleti-Alpok középső régiója között helyezkedik el. Az Y egyik ága a Brenner-hágóban végződik, amely az Alpok egyik legkönnyebben járható nyerge. (A turista számára ez komoly csalódást jelent, mert a Mátrán átutózva inkább jön a hágó-élmény, mint ezen az 1374 méteres hágón. Sőt, ha mellé tesszük azoknak a látványos hágóknak az élményét, amiket megmáztunk, míg idáig eljutottunk – a kontraszt még nagyobb.)

Dél-Tirol útjait járva a Himnusz kicsit módosított sora jutott eszembe, ugyanis a szomszédos területekhez viszonyítva is rengeteg várat találunk ezen a kicsi, kb. két magyar vármegyényi területen.

FOTÓ: ELESZI ©SHUTTERSTOCK

Ezen a területen a várépítés klasszikus korában, a középkorban a hűbériség „tankönyvi változata” létezett. A hűbéri lánc különböző szintjein állók mindegyike felépítette a hozzá (és anyagi helyzetéhez) illő várat.

Thun várkastélya

A platóval alakított hegytető környékének minden talpalatnyi része rendezett, nagyszerűen ápolott kultúrtáj: maga a kastély még a közemúltban is „rendeltetészerűen” működött – a tulajdonoscsalád fészke volt

Helyzetéből eredően Dél-Tirol stratégiai minőség is fontos vidék volt, így a biztonsága, biztosítása minden korban meghatározó kihívást jelentett. Ezért nemcsak többször átépített, középkori erődöket találunk erre felé, hanem a komáromi erődrendszerhez hasonló, azzal lényegében egykorú erődöt is Brixentől északra, Franzenfeste erődje képeiben, mely a nevét nem a franciákról, hanem az építető Ferenc császárról kapta.

Ezen a területen a várépítés klasszikus korában, a középkorban, a hűbériség „tankönyvi változata” létezett. A hűbéri lánc különböző szintjein állók mindegyike felépítette a hozzá (és anyagi helyzetéhez) illő várat. Ehhez a nagyon tagolt terep (egy fiatal gyűrt hegységrendszerbe benyúló, mély völgy és oldalvölgyek rendszere) ideális helyszínt biztosított. Így – kis túzással – azt mondhatjuk, hogy minden kiugró szirtre, hegycsúcson láthatunk egy-egy várat.

A várak állapota nagyon eltérő. Van köztük klasszikus várrom éppúgy, mint szinte érintetlen épületcsoport. Ráadásul a Közép-Európából érkezők számára meglepő módon a tulajdonos család által a mai napig lakott várak is magasodnak itt. Felkapaszkodva Sarnthein várához, éppen a várkapu mellett parkoló két, igencsak márkás autó közül bukkan elő a tulajdonos kislánya – kutyasétáltatásra indul. Így máris szembesülünk a kérdéssel: mit tud az utókor kezdeni ennyi várral? Elég sok múzeumként működik, de a várbőség miatt komoly várhelyreállítási vagy -újraépítési programmal itt nem találkozhatunk.

A három leglátogatottabb vár a három nagyváros, regionális központ közelében van. Az északi Meran mellett áll a területnek nevet adó Tirol vára. A magyar történelemből és a Bánk bánból ismert merániai Gertrúdisz királyné – II. András első felesége – nem itt élt, hanem a tőle látótávolságban lévő Merán várában, ami ehhez képest csak szegényes porfészek... Tirol vára ma a Südtiroler Landesmuseum-nak ad helyet.

Bozen határában találjuk Runkelstein várat, ahol több korszak nagy felületű, és változatos témájú freskói borítják a helyiségek falát.

A déli Trento közelében áll a Castello Thun: érdekessége, hogy csak néhány évtizede került állami kezelésbe, addig a családé volt. Így, ha ellátogatunk ide, egy sok száz év alatt felhalmozódott nemesi műkincsgyűjteményt csodálhatunk meg – lényegében változatlan formában, hisz a korabeli használati tárgykból álló gyűjtemény szerkezetét nem módosították a múzeummá alakítás során. Érdemes eltűnődni, mennyire tudnánk élni egy ilyen térben, és élveznénk-e ezt a mikrokörnyezetet?

Dél-tiroli piramisok

A lengmoosi földpiramisok Bozentől kb. 25 km-re északkeletre találhatók, de nem a fővölgyben. A közel-múltban újították fel a település szélén kezdődő turistautat, így kényelmesen végigsétálhatunk a piramisokat rejtő völgy egyik oldalán. (A felújításra azért volt szükség, mert a terület változik, él és mozog: pár éve a korábbi utat egy ponton magával vitte a mélybe a megmozduló, lecsúszó hegyoldal...) Kevésbé ismertek Segonzano földpiramisai Trento közelében. Ezek szintén az egyik mellékvölgyben húzódnak meg, de a lengmoosiakhoz képest tagoltabban, három csoportban és nagyobb területen.

Maga az eróziós forma és az azt létrehozó folyamat ugyan minden kontinensen jelen van, de az itteni méretek és a látvány mégis egyedivé teszi e dél-tiroli helyszíneket. Sajátos módon sokan mégsem tudnak róluk, így nem szerepelnek az útikönyvek címlapjain sem. Ráadásul a helyiek sem reklámozzák túl a témát, így útjelző táblákat is csak a közvetlen közelben találunk. Ezért mindkét helyszín megtalálása némi ügyességet igényel. (Amikor már harmadszor jutottam vissza Bozen külvárosába, kezdtem ideges lenni...)

A sajátos eróziós jelenség kialakulásához nem kell túl sok dolog: ha megfelelő szerkezetű a lejtő üledékanyaga és meredek a hegyoldal, akkor a puhább kőzet, vagy a kőtömböket tartalmazó törmelékes üledék elkezd kimosódni, lepusztulni. A kövek alatt viszont ideig-óráig megmarad az eredeti anyag, mert a kő, mint egy esernyő megvédi az alatta levő rétegeket az elemek pusztításától. Így máris megszületett egy „piramis”! Az élete viszont véges, de az időtartama változatos: addig, amíg a kő stabilan áll a csúcson, él a piramis. Ha lebillen róla és lezuhan – ezért nem is lehet (és nem is célszerű) a piramisok közelébe menni –, akkor a védőtető nélküli torony gyorsan az esővíz áldozatává válik. (Kivéve, ha a testében kicsit lejjebb nincs egy újabb kő...) Így ezek a helyek folyamatosan változtatják az arcukat!

A helyiek sokáig nem is foglalkoztak velük, és csak az 1950-es években figyeltek föl rájuk, és kezdték megbecsülni, felismerve bennük a turisztikai látványosságot. Így fordulhatott elő, hogy a Trento közelében lévőket az I. világháború csendesebb időszakaiban az unatkozó tüzérek gyakorló pályának tekintették, és az volt a „bajnok”, aki le tudta lőni a „sapkát” valamelyik piramisról...

Kevésbé ismertek Segonzano földpiramisai Trento közelében. Ezek szintén az egyik mellékvölgyben húzódnak meg, de a lengmoosiakhoz képest tagoltabban, három csoportban és nagyobb területen.

Lengmoos piramiserdeje ►

A legmerészebben a kőkalapos oszlopok magasodnak, a leghegyesebbek viszont a gyorsabban pusztuló, védősapka nélküli kúpok

Segonzano kúpjai

A nagyobb sziklák szürreálisan egyensúlyoznak az általuk védett lejtőtörmelék-tornyokon. Unokáink biztosan nem fogják ilyen állapotban látni ezt a részletet. (Mondjuk, lehet, hogy mi sem...)

FOTÓ: GRYNÆUS ANDRÁS

FOTÓ: GRYNÆUS ANDRÁS

GRYNÆUS ANDRÁS
A BAÁR-MADAS REFORMÁTUS
GIMNÁZIUM TÖRTÉNELEM-
TANÁRA, RÉGÉSZ,
DENDROKRONOLÓGUS

FOTÓ: GYÖREI ZOLTÁN

ÖREGHÁZ A HANTA-PATAK PARTJÁN

▷ SZÖVEG: SZIGETI FERENC ALBERT

Hideg, ködös téli este Kóspallagon, a Börzsöny szívében. A téli hangulatot a kémények füstje és a kutyák csaholása teszi teljessé. No meg az, hogy az iskola tornaterméből énekszó hallatszik, nem is akármilyen! Az „Ablakomba besütött a holdvilág” című széki lassú nótáját éneklük. Mintha csak valami időutazás lenne: igazi falusi táncház lesz!

Bár a táncházmozgalomban híressé vált erdélyi Szék messze van, időben is eltelt pár évtized azóta, hogy a mozgalom virágkorát élte, a táncházat felvezető közösségi énektanulás kevés találóbb dallal kezdődhetne. „De szeretnék az erdőben fa lenni | Ott is csak a tölgyfa nevet viselni.” Bár a nóta aztán a szerelem felé kanyarodik, de a tölgy identitásképző erővel bír ebben a kicsi, fiatal, mintegy 200 éves börzsönyi faluban. Fölötte, a dombon áll ugyanis egy nevezetes cser-tölgy, a kóspallagi Tűzoltófa, ahonnan aratáskor a gabonakévéket őrizték.

A kóspallagi Tűzoltófa, ahonnan aratáskor a gabonakévéket őrizték, a falu több pontjáról látható. A 2015-ös Év Fája versenyben is részt vevő fa igazi jelképévé vált a közös munkának, az összetartásnak és a jól működő közösségnek.

FOTÓ: SZIGETI FERENC ALBERT

A falu több pontjáról látható és a 2015-ös Év Fája versenyben is részt vevő fa igazi jelképévé vált a közös munkának, az összetartásnak és a jól működő közösségnek. A mellőle elénk táruló panoráma is beszédes. Láthatók a mára jelentős részben beerdősült, település körüli irtásrétegek, a falu fölött hazánk egyik legszebb középhegységi tája, a Magas-Börzsöny rajzolódik ki, a hegyoldal többi famatuzsáleme pedig arról árulkodik, hogy a hegyoldalban legelőerdő volt egykoron (a fa körüli területen jelenleg is legeltető állattartás zajlik).

A részben a városból jött, részben helyi „gyűttmentekből” és tősgyökeres lakosokból verbuválódott táncosok szépen befűtötték már a termet, ezért a résnyre nyitott ablakon messzire száll a muzsika hangja. De hogyan kerül táncház Kóspallagra? És egyáltalán: mit jelent ma az, hogy közösség és mi köze van mindehhez egy tájháznak, ha nem is ott van a táncház?

Az ősiség érintése

A Tájházi Napon 2022-ben moldvai táncház dübörgött az Öregház udvarán. Hogy ez nem illik oda, nem autentikus? Lehet, de egyrészt könnyen ropható, másrészt képes átadni azt az ősi érzést, amelyet a vályogdagasztás is kivált az emberben

A megismerés kalandja

Visszatérés a faluba a Tájházi Nap keretében szervezett gyógynövénygyűjtő túráról (2021). Amit nem ismersz, azt nem is szeretheted. Amit nem szeretsz, azt nem is óvhatod és nem is fejlesztheted

Tájház, vonatház, ökotájház

Tényleg nem illendőségből nevezzük meg először Plachi Attilát, hazánk egyik legfiatalabb polgármesterét, hanem azért, mert humánökológia mester szakon végzett az egyetemen, diplomamunkájában pedig olyan településeket vizsgál, ahol a vezetők erős ökológiai elköteleződéssel rendelkeznek. 2016-ban, akkor még a falu civil életének egyik lelkes szervezőjeként egy előadáson találkozott Balogh Pállal, aki pedig néprajzusként lényegében mindenhol ott volt, ahol az élő vidékkel foglalkoztak akkoriban. Ez nemcsak egy barátság kezdetét jelentette, hanem az általuk életre hívott közösség álmódta meg az országban egyedülálló ökotájházat is.

Közös világnézetük egyik alapja az ökolokalizmus. Ahogy ők írták az ökotájház blogján: „Ismerjük meg azt a tájat és lakóit, amely a lakóhelyünket jelenti – és ne csak az embereket, de történeteiket, tudásaikat, az általuk értékesnek tartott dolgokat is, ami sokszor évszázadokra visszamenő történetet mondhat magáénak, hisz aki nekünk elmeséli, az maga is szüleitől,

„Ismerjük meg azt a tájat és lakóit, amely a lakóhelyünket jelenti – és ne csak az embereket, de történeteiket, tudásaikat, az általuk értékesnek tartott dolgokat is, ami sokszor évszázadokra visszamenő történetet mondhat magáénak...”

Fortélyok és az ősi tudás

Egy falusi ember talán furcsának érzi, hogy vannak, akik fizetni is hajlandóak, azért, hogy valaki megtanítsa őket kézzel kaszálni. (Kovács Péter szerszámai)

A hagyomány újjáélesztése

A humánökológia célja a hatékony hagyomány újjáélesztése. Kovács Péter tűziko vácás kéziszerszámain mutatja be

FOTÓ: SZIGETI FERENC ALBERT

nagyszüleitől hallotta. Ez ahhoz is fontos, hogy »helyesen« használjuk a tájat, megtanuljuk ezt azoktól, akik egykor felelősen gazdálkodtak a rájuk bízott természettel.” Ebben a szellemiségben született meg a Kóspallagi Ökotájház, ami ma már hivatalosan Öregház néven fut.

Több helyi szerveződés álmai között szerepelt ugyanis egy tájház létrehozása, így kapóra jött Pali néprajzostudása és kapcsolatrendszere. A két elérhető épület közül a néprajzoscsoport segítségével választották ki a Szent István út 35. szám alatti, hagyományos portát, amelynek építéséről nincsenek pontos adatok, de faanyaga az 1860-as évekből származik. Eredetileg egy helyben beágyazott tájházat akart mindenki, de a helyiek és az egyre növekvő számú önkéntesek beszélgetéseiből az derült ki, hogy egyrészt jó lenne a helyi közösséget bevonni, szakmai oldalról pedig izgalmas lenne megnézni, hogy a néprajz hogyan tud a gyakorlatban hasznosulni. 2018-ban felmérték a házat és megvalósult az első kutatótábor is, ahol az önkéntesek a helyi lakosokkal együtt igyekeztek feltárni a falu múltját. „Ilyen ez a részvételi akciókutatás: lépésről lépésre jöttünk rá, hogy nemcsak anyagot gyűjtünk a tájház kiállításához, de közben a falu is megismer minket. Ezzel elindítottunk egy változást: az általános néprajzi tapasztalattal összehangban itt is azt láttuk, hogy az idősek leértékelik saját tudásukat, ezért nagyon örültek, hogy valaki értékesnek vélte tudásukat, meghallgatta őket” – mondja Pali.

... az derült ki, hogy egyrészt jó lenne a helyi közösséget bevonni, szakmai oldalról pedig izgalmas lenne megnézni, hogy a néprajz hogyan tud a gyakorlatban hasznosulni.

Mindent, amit lehet, a kezdeményezés köré szerveződött önkéntesek végeztek és a szervezőcsoport és a rendezvények is teljesen nyitottak voltak – és ez működött. Már az első építőtábor során spontán kialakult programként mentek el gombászni a pestiek a helyiekkel. A helyben bevontak köre így egyre bővül és sikerült elérni sok fiatal is.

Öregház

Bár az eredeti elképzelés lényege pont az ökológiai tudás és szemlélet bemutatása, mégis emiatt kellett átkeresztelni ökotájházzól öregházra. A faluban ugyanis a kezdeti névhasználat egyeseknek azt sugallta, hogy megint távolról jött emberek mondják meg, hogyan kell élni, s ez akadályozta a bevonódást.

Egy idős, valaha a házban lakó néni öregházként említette az épületet, s ez rögtön megtetszett mindenkinek. Sok agyalást követően végül a nyertes szlogen is egy helyi szájból hangzott el: „Tájház a Hanta-patak partján”.

Nem volt problémamentes a folyamat, főleg, hogy sokáig nem látszott a megoldás sem. Ötleként felmerült a „vonatház” kifejezés, mert helyben sokan így hívták e jellegzetes, hosszú portákat, de ennek túl erős az ipartörténeti értelmezése, félrevezető lett volna. Aztán egy idős, valaha a házban lakó néni öregházként említette az épületet, s ez rögtön megtetszett mindenkinek. Sok agyalást követően végül a nyertes szlogen is egy helyi szájból hangzott el: „Tájház a Hanta-patak partján”.

A falu pedig – talán nem függetlenül az Öregház körüli tevékenységektől – változik. Egyre többeket érdekel a történeti háttér, és mind több az új, vagy egy hagyományt fellelvenítő ökológiai kezdeményezés (közösségi rendszerben értékesítő biokertészet, füvesasszony, erdészeti közelítés hidegvérű lovak segítségével). Pedig az épület még messze van a közösen megálmodott működéstől. Egy teljesen nyitott háztól, amely egyszerre tájház, programtér és képes magánrendezvényeken (pl. esküvő) és szolgáltatásokon (szálláshely) keresztül bevételt is termelni, hogy a helyiek ingyen igénybe tudják venni azt közösségi célokra. A kiállítótér mellett lesz benne beltéri sütőkemence, raktár, rendezvénytér, félig nyitott pajta is. Egy öreg ház, tele az öregektől tanuló fiatalal, illetve egy fejlődő közösséggel...

FOTÓ: GYÖREI ZOLTÁN

A település vezetése pedig aktívan jelen van, teljes mellszélességgel kiáll a kezdeményezés mellett, de nem akarja a saját képére formálni. „Itt minden közösségi tervezés keretében történik. Közösen jöttünk rá a helyiekkel, hogy nem a tájházfunkció motivál bennünket igazából, hanem sokkal inkább a múltbeli tudás mai hasznosítása és a közösség ezáltal bevonása, fejlesztése” – árulja el a siker titkát Atesz.

Bár intenzitása változó, a tárgyi gyűjtés is folyamatos, a nyári táborok keretében zajlott és zajlik a felújítás és az interjúzás. „Van kifejezetten értékes néprajzi emlék is, például a román szánkó használata a favágásban, amely a Másfélmillió lépés Magyarországon című sorozatban is felbukkant, pont Kóspallag kapcsán, továbbá például itt is gyűjtötték eladásra a hangyatojást. De sokkal inkább a falu egésze érdekes, hiszen a középhegységi paraszti kultúra alaptípusa rajzolódik ki az interjúkból. Az, hogy nagyon sok lábon állt a megélhetés, az erdő sokoldalú hasznosítása mellett volt állattartás, némi mezőgazdaság, de a bányákba is eljártak dolgozni. Volt egy gyümölcsészeti kutatásunk, abból is az derült ki, hogy nagyon sokféle viszonyulása van az embereknek a gyümölcsöz, a gombákhoz és úgy általában az egész tájhoz” – villantja fel a hagyományos ökológiai tudás meglétét Pali.

Buli másképpen

A Tájházi Napon is van vályogvetés (a gyerekek nagy öröme), de van vályogos építőtábor is. Ennek keretében lehetőség van a vályog kitermelésére, többféle vakolatkeverék taposására, kikeverésére, felvitelére. A közösséget összekovácsló fizikai munka, a friss levegő, a madárdal és a jó hangulat garantált

FOTÓ: GYÖREI ZOLTÁN

FOTÓ: VIDÁK BRIGITTA

Skanzen és tájház

Ez utóbbi lenne az igazán fontos, s ehhez érdemes kicsit tágabb összefüggésben is rápillantani a kóspallagi történésekre, megnézni, hogy mennyire újszerű ez a megközelítés. A modernizmus hatására a hagyományos értelemben vett paraszti mezőgazdaság és életforma szerte Európában igen gyorsan megváltozott. A hagyományos vidéki élet eltűnése hívta életre a szabadtéri néprajzi múzeumok műfaját, amelyet a stockholmi Djurgården szigeten épült, első ilyen létesítmény (Skansen, 1891) nyomán sok nyelvben, így magyarul is skanzenként ismernek (a hozzánk német közvetítéssel érkezett szó kiejtése is németesre, skanzenre módosult az eredeti „szkanszen” helyett).

A skanzen olyan szabadtéri múzeum, mely korhűen, hitelesen mutat be történelmi településrészeket. Ez a legtöbb esetben úgy zajlik, hogy egy adott helyszínre, leginkább az adott tájegység egyik városába szállítják a környező, néprajzilag értékes terület még fellelhető, jellegzetes épített örökségének egy részét, s ott újraépítik és berendezik az épületeket. Így kerültek a Göcsej megmaradt házai Zalaegerszegre, míg az ország legfőbb szabadtéri

A hagyományos vidéki élet eltűnése hívta életre a szabadtéri néprajzi múzeumok műfaját, amelyet a stockholmi Djurgården szigeten épült, első ilyen létesítmény (Skansen, 1891) nyomán sok nyelvben, így magyarul is skanzenként ismernek.

A mi örökségünk

A Kulturális Örökség Európai Éve (2018) kapcsán készült Eurobarometer-felmérés során a megkérdezettek 85%-a értett egyet azzal, hogy a kulturális örökség nagyon fontos közösségteremtő erő mind helyben, mind regionálisan és európai szinten (Csintalan István a ház kapujában)

FOTÓ: VIDÁK BRIGITTA

Tudásátadás a gyakorlatban

Az idősek sok olyan régi fortélyt ismernek, amelyre az újonnan a faluba érkező fiatalok nyitottak (pl. vermelés, aszalás, füstölés), miközben az idősek hasznosnak érezhetik magukat. Remélhetőleg nemcsak a rezsiharc, de sokkal inkább az ökológiai tudatosság teremti meg ezeknek a módszereknek a reneszánszát!

néprajzi múzeumában, Szentendrén pedig országos, sőt, Kárpát-medencei lefedettséget találunk – s nem is feltétlenül csupán eredeti épületeket.

A tájház ezzel szemben jelentős népi építészeti értékű (többnyire műemléknek nyilvánított vagy helyi védelem alatt álló), helyben megőrzött épület, ahol az eredeti berendezés az adott tájegység népi kultúrájának legjellemzőbb emlékeiből áll össze. A tájházak alapításának hullámát hazánkban a hagyományos magyar falukép 1960–70-es évekbeli eltűnése hívta életre – csaknem 100 tájház létesült ekkor egy évtized alatt. Kezdetben az építészeti örökség megőrzése állt a középpontban, a tájházak szakszerű berendezését később a megyei múzeumok szakemberei végezték, de sok esetben a helyi lakosság bevonására, gyűjtőmunkájára is szükségük volt. Bár a tájházak alapítása kezdetben felülről induló kezdeményezés volt, de ezáltal a helyi közösségek is kapnak benne szerepet. Igaz, nem sokáig, mivel a tájházakban csak kevés programot szerveztek akkoriban, így könnyen elszakadtak a közösségtől. A 2000-es években lendült fel újra a tájházak munka, EU-s pályázatok keretében sok épület megújult, s ekkor jött létre a Magyarországi Tájházak Szövetsége is.

Cikkünk támogatója a Nemzeti Kulturális Alap

nka
Nemzeti Kulturális Alap

FOTÓ: VIDÁK BRIGITTA

AZ „ÉLŐ” SKANZEN

Rendszeresen előkerül az „élő skanzen” eredeti jelentéséből kifordított, kissé marketinges kifejezése is. Az „élő” itt vagy azt jelenti, hogy múzeumpedagógiai eszközökkel megelevenedik a múlt (pl. Ópusztaszer), vagy egy részben vagy egészben kihalt faluba (pl. Szanticska, Vérteskozma) új életet lehelnek a betelepülők, akik ugyan az örökségvédelmi szempontokat figyelembe véve újítják meg a házakat, de azokat csak hétvégén használják. Európa egyik legkülönlegesebb skanzene minden bizonnyal a Gyimesi Skanzen Panzió, ahol az elkötelezett értékmentést egy kierielt üzleti modell támogatja (minőségi szálláshely a begyűjtött házakban), s olyan is van, hogy részben vagy teljesen helyben megmaradt épület-együtttest hívják skanzennek (Szalafő-Pityerszer, Táp).

Hagyomány újratöltve

Az ökotájház koncepciója sem teljesen új, a kezdeményezők szeme előtt ott lebegett a francia ökomúzeum intézménye, ahol a helyi tudást őrző múzeumi intézményeket nevezik így. A hagyományos ökológiai tudás megjelenítése és aktivizálása a tájházakban kiváló eszköz lehetne a települési önkormányzatok kezében a változó éghajlat és környezet okozta negatív hatásokhoz való alkalmazkodásban. Nagyon sok olyan kezdeményezést találni ugyanis világszerte, ahol az „öregek” tudását próbálják napjaink adottságaira alkalmazni. Az UNESCO-nak például dedikált programja működik a hagyományos tudás mezőgazdaságban történő hasznosítására. Híres példa az ókori Egyiptomból származó és egy afrikai professzor által újra felfedezett, áram nélkül működő, agyagcserépből készített hűtőszekrény is, de láttam a hagyományos verem modern, műanyagból készült interpretációját is egy holland öko-dizájn vásáron.

A Kóspallagi Öregház körül zajló munka emberközpontú, közérthető, szerethető, jól kommunikálja az egyén hozzáadott értékét, s el tud érni minden korosztályt és társadalmi csoportot.

Az Öregház szervezése közben megjelenő egyéni és közösségi tudás és „tenni akarás” becsatornázása a település zöldfejlesztésébe komoly erőforrást jelent az önkormányzat számára. A Tűzoltófa mellett az Öregház is egyre inkább identitásképző erő, s talán pár év múlva, fentről körbetekintve nemcsak a muzsika hangja száll oda fel, hanem ökológiai szemléletű, önszerveződő programok (újrahasználható tárgyak önkormányzati boltja, közösségi javítóműhely, generációk közötti tudásátadásra szervezett események, „Így neveld a fád!” kampány) zsvijaja is.

A hagyományos ökológiai tudás megjelenítése és aktivizálása a tájházakban kiváló eszköz lehetne a települési önkormányzatok kezében a változó éghajlat és környezet okozta negatív hatásokhoz való alkalmazkodásban.

SZIGETI FERENC ALBERT
 GEOGRÁFUS, TELEPÜLÉS-
 ÉS TERÜLETFEJLESZTŐ

FOTÓ: GYÖREI ZOLTÁN

Életet lehelni bele

Kovács Péter meggyújt egy köteg szalmát – de a kép a Kóspallagi Öregház kapcsán akár szimbolikus is lehetne

Szétdarabolva

Az ökológiai válság kezelésének egyik kulcsát a kisközösségek jelentik: ha az egy helyen lakó emberek közötti együttműködés a mainál sokkal intenzívebbé válik

FOTÓ: GYÖREI ZOLTÁN

Furcsa, de finom

Helyből és távolról érkező önkéntesek segítségével, helyi alapanyagokból készül az étel a Tájházi Napon

▷ SZÖVEG: ÉRDI-KRAUSZ ERIKA—LIEBER TAMÁS

SZIGETI VESZEDELEM LÁTOGATÁS VULCANUS OTTHONÁBAN

Aktív vulkáni tájon járva a természet csendjét sejtelmes, „alvilági” morajlások, sziszegések, bugyborékolások törik meg; olykor heves robbanások hallatszanak, sűrű, gázzal, gőzzel és törmelékkel kevert felhők emelkednek a magasba, vagy éppen vöröslő lávafolyamok araszolnak a hegy lejtőin. Talán nincs még egy olyan természeti jelenség, amely ennyiféle eszközzel lenne képes elkápráztatni, vagy éppenséggel megfélemlíteni

Forró helyzet

Kénes fumarola-, azaz szolfatáramező a Nagy-kráter peremén. A gázok hőmérséklete meghaladta a 200 °C-ot!

FOTÓ: LIEBER TAMÁS

Vulkáni panoráma (kezdő oldalpár)

Quattrocchi, Lipari legimpozánsabb kilátópontja. Neve arra utal, hogy a látvány befogadásához legalább „négy szem” kell. Innen tiszta időben a 100 kilométerre lévő Etna csúcsa is látható

Majd negyedszázada, első „igazi” tűzhányó-találkozásunkkor a Vezúvnál valójában nem történt különös esemény, ám a vulkán megmászása így is kellő izgalmakat hozott. Pár nappal később az Etna működő lávafolyamokkal ajándékozott meg, majd Vulcano lenyűgöző szolfatáramezővel, Stromboli pedig éjszakai tűzijátékkal tette felejthetlenné a terepjárást, valóban életre szóló élményekként...

Minden szem Vulcanóra szegeződik

Pont egy éve az Etna és a Vulcano egyaránt izgalomban tartott. Szicília vulkánóriása az elmúlt két évben sokszor került címdalra, akkor épp egy komoly törmelékárral járó, hevesebb kitöréssel. Bár ez is izgatta a kutatókat, ám korántsem okozott akkora riadalmat, mint a légvonalban tőle alig 100 kilométerre fekvő Vulcanón lejátszódott eseménysor pár hónappal korábban.

2021 szeptemberében az INGV (Olasz Vulkanológiai és Geofizikai Intézet) jelentős geofizikai és geokémiai változásokat észlelt a Fossa-kráter forró gőzfeltöréseit, fumaroláit tápláló hidrotermális rendszer működésében. Mindez azt jelenti, hogy a kiáramló szén- és kén-dioxid-gázok intenzitásának és hőmérsékletének, valamint a hélium izotóp-arányának növekedését jelezték a műszerek, s ezek általában a magma mozgására utalnak. A gázkitörések hője elérte a 340 Celsius-fokot, ami a kráter belsejében a korábbiakhoz képest akár 100 Celsius-fokos növekedést is jelentett. Ugyanakkor a kráter déli pereme mentén is megnövekedett a gáz kibocsátás. A gázösszetétel arra utalt, hogy a magma körülbelül 3,5–4 km-es mélységig nyomult fel.

E változások miatt a helyi polgári védelem a négyfokozatú (zöld, sárga, narancs, piros) skálán a sárgára emelte a vulkáni készütségi szintet, és – hosszú idő óta újra – néhány hónapra kitiltották a turistákat a szigetről...

E változások miatt a helyi polgári védelem a négyfokozatú (zöld, sárga, narancs, piros) skálán a sárgára emelte a vulkáni készütségi szintet, és – hosszú idő óta újra – néhány hónapra kitiltották a turistákat a szigetről, de rövid periódusra a lakókat is kitelepítették éjszakára. (Ez utóbbira elővigyázatosságból, az alacsonyabb szinteken mért magasabb szén-dioxid-koncentráció miatt volt szükség.)

FOTÓ: BARTAL JÁNOS

A vulcanói Nagy-kráter

A háttérben Lipari és Salina szigete látható

Vulcano kistestvére

Ám egy éve már újra nyitva volt a sziget, bár így is sok bizonytalansággal kellett számolni (pandémia, tengeri viharok), ezért a szomszédos Lipari-szigeten kerestünk szállást. Liparit és Vulcanót mindössze 900 méteres tengerszoros választja el, ez a két sziget fekszik legközelebb egymáshoz, így a hajóút csupán 10 perces.

A Vulcanóra érkezést akár csukott szemmel is érzékelhetjük. A kikötő környékét a kén-hidrogén jellegzetes, záptojásra emlékeztető szaga hatja át – a vulkánokhoz kapcsolódó folyamatok csillogó jeleként.

A kikötőből felpillantva a Fossa szabályos kúpja magasodik fölénk, oldalait mély eróziós árkok szabdalják, a tengerpartról is jól látható peremét pedig igen erőteljes kéngázfeltörések (szolfatárak) színezik.

A sziget szinte kihaltnak tűnik, bár a kikötői szálloda – csekély vendégforgalommal –, de működik. Az utcáskákon csupán néhány helybéli lézeng, de hát február van, ráadásul nemrég még vulkáni veszélyekkel kellett számolni.

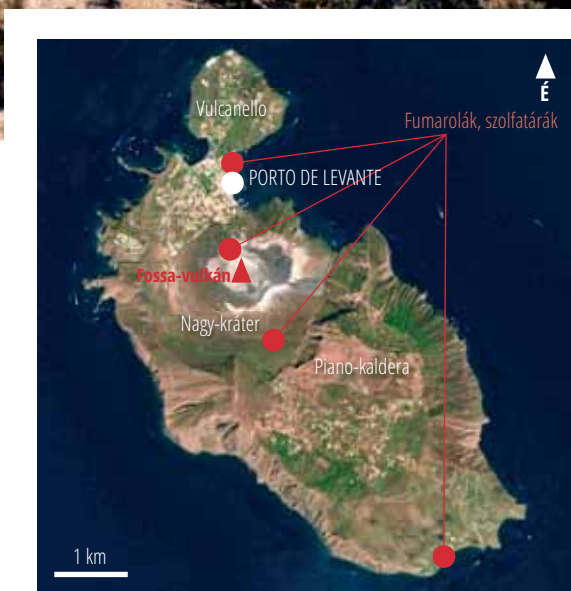
Aktív háttér

A legjobb rátekintés a Fossára Vulcanellóról adódik

FOTÓ: LIEBER TAMÁS

Vulkántól vulkánig

A szigetek között a leggyorsabban szárnyashajókkal utazhatunk

FORRÁS: COPERNICUS SENTINEL IMAGERY

Először Vulcanello félszigetére, az itteni 123 méter magas kráterhez indulunk. Ez már csak a sziget fő kúpjára, a Fossára, valamint az azt övező kalderára rálátás miatt is megéri a fáradságot, de az itteni kráter belseje is számos érdekességet rejt. Vulcanello utolsó feljegyzett kitörése a 16. században zajlott (ekkor jött létre a két sziget közötti szárazföldi híd és vált Vulcanello Vulcano félszigetévé), ám még manapság is érezhető a sziklafal üregeiből és repedéseiből szelíden szivárgó kén szaga, és a hasadékokban szép ásványkiválásokban is gyönyörködhetünk. A macchia-növényzet sem jelent áthatolhatatlan akadályt, kisebb karistolásokkal megúszható a menet. A természetadta élményt nem is árnyékolhatta be más, csak az emberi tevékenység: ide is azonnal elér a hír az Ukrajnát ért orosz agresszióról...

Vulcanello utolsó feljegyzett kitörése a 16. században zajlott (ekkor jött létre a két sziget közötti szárazföldi híd és vált Vulcanello Vulcano félszigetévé), ám még manapság is érezhető a sziklafal üregeiből és repedéseiből szelíden szivárgó kén szaga...

FOTÓ: LIEBER TAMÁS

Kéngáz uralta kráterperem
Áthatolhatatlan szulfatárfüggöny a Nagy-kráter szegélyén

FOTÓ: LENKEI PÉTER

Kén-kézrekerítés
A mintagyűjtés legfontosabb kelléke a kalapács

óvatossággal közlekedünk, de a vulkán oldalát benépesítő kecskék, valamint az őket felügyelő pásztor láttán jelentősen nő a túlélésbe vetett hitünk.... A krátert minden gond nélkül elérjük, az igen aktív fumarolamező azonban megtorpanásra készlet. Előkerültek a gázmaszkok és az erre az alkalomra bekészített mérőműszerek is, a kráterperemen 200 Celsius-fok körüli hőmérsékleteket mérünk.

A terület – épp ezért – továbbra is zárt övezet maradt, és csak novemberre készült el a kráterhez vezető új, a korábbinál biztonságosabb útvonal. E mellé figyelmeztető és információs táblákat is kihelyeztek. Így a veszélyes területeket, szakaszokat és a jelenleg erősen működő fumarolákat elkerülve lehet majd a jövőben megközelíteni a hegy peremét.

Tiltás ellenére, felkészülten

Vulcanello után a feketehomokos strand, a kikötő melletti meleg vizes partszakasz (Acqua Calda) érintésével a nagy Fossa-krátert célozzuk meg. Emberi mozgást alig látunk, de a vulkán oldalában nagy kecskenyáj legelészik. Ám jön a villámcsapás: a kráterhez felvezető ösvényt tiltótáblával zárták le! Ezért utaztunk volna ennyit?! De egy alternatív ösvényről mégiscsak nekivágtunk a hegymenetnek – bár mint utóbb kiderült, komoly bírságot kockáztattunk (pár nappal később ugyanis 500 euróra büntettek olaszokat a tiltott helyen járásért). Fokozott

A kráterhez felvezető ösvényt tiltótáblával zárták le! Ezért utaztunk volna ennyit?! Egy alternatív ösvényről mégiscsak nekivágtunk a hegymenetnek...

Tűzhányójárók
Vulcano „öslakosai”, a kecskék előszeretettel legelésznek a vulkán lejtőin

FOTÓ: LENKEI PÉTER

FOTÓ: LIEBER TAMÁS

Törékeny, színes, szagos
Kénvirágok az egyik hasadékban a kikötő mellett. A gázok itt épp 80 Celsius-fokokak

FOTÓ: LIEBER TAMÁS

Arccal a vulkán felé

Terrakotta mór emberfej-ábrázolások
(virágtartók) Vulcanello félszigetén

A TŰZ- ÉS SZÉLISTEN BIRODALMA

Vulcano, a hét lakott szigetből és tucatnyi szirtből álló Lipari-szigetek legdélibb tagja, Szicília partjaitól 20 kilométerre fekszik. Területe 21,2 km², alakja nagyjából egy 3 kilométer széles és 6 kilométer hosszú ellipszist formáz.

Vulcano és általában a Lipari-szigetek nemcsak földtudományi-vulkanológiai értelemben, de kultúrtörténeti szempontból is fontos helyszínek. Bár ezek között némi összefüggés is felfedezhető... Az ókori görögök Vulcanót a tűzistenség, Héphaisztosz lakhelyének vélték, míg a rómaiak – ahogy arra Vergilius Aeneisben tett leírásában is utal – Vulcanus isten kalapácsütéseit vélték kihallani a vulkán robbanásaiból. A sziget elnevezése is a római istenségre utal, mint ahogy a tűzhányókat is vulkánoknak nevezzük.

A Lipari- vagy más néven Eoli-szigetek (Aioloszra, a szélstenre utalva) egy majd' 100 kilométer széles vulkáni szigetív: a tengeri aljzaton ülő vulkánok egymással szorosan összefüggő láncolata. A vulkáni csoport legfiatalabbika, Alicudi „csupán” 60 ezer, míg a legidősebb, az előbbi szomszédságában elhelyezkedő Filicudi 1,3 millió éves.

A szigetek mindegyike kedvelt és ajánlott túracélpont, ám a vulkánjárók számára Vulcano és a legészakibb, egyben legaktívabb sziget, a Földközi-tenger világítótornyanak is nevezett Stromboli jelenti a fő csáberőt.

Vulcano legmagasabb pontját a sziget déli oldalán találjuk: a Monte Aria kerekén 500 méterre magasodik a tenger szintje fölé. A sziget északi felén az aktív krátert (Gran Cratere) hordozó Fossa nevű kúp ennél jóval alacsonyabb: mindössze 391 méteres. (Bár ez az adat a vulkán abszolút magasságát tekintve csatlóka, hiszen a tűzhányó talpzata a 2000 méter mélységben fekvő tengerfenéken nyugszik!)

Vulcano mind ez idáig utolsó kitörése 1888–1890 között zajlott. A heves, úgynevezett Vulcano-típusú aktivitás lerombolta a sziget teljes infrastrukturáját, így a skót Stevenson által üzemeltetett kénbányát is.

Vulcano szigetének legfiatalabb része a 2200 éve kialakult Vulcanello (123 m), amely csak Kr. e. 183-ban emelkedett a tengerszint fölé. Vulcano és Vulcanello 500 éve még két, önálló sziget volt, de Vulcanello erős kitöréssorozata az 1500-as években feltöltötte az egykori szorosot. Ez a földnyelv ma alig 1 méterrel emelkedik a tengerszint fölé, viszont védi a két oldalán kialakult öblöket. A 300 m széles földnyelv keleti, nagyobb, mélyebb öblében találjuk Porto di Levante kikötőjét, a szemközti, kisebb és sekélyebb öblében (Porto di Ponente) a fekete bazaltfövenyéről híres strand mellett pedig a jachtkikötőt.

A sziget – bár szőlő- és olívatertesztés is zajlik itt – elsősorban a turizmusból él.

Történelmi távlat

A Fossa-vulkán egyik kitörése az 1888–1890 során zajlott tűzhányóműködés idején. A felvételt a kitöréssorozatot vizsgáló Giuseppe Mercalli készítette 1888. november 23-án

FOTÓ: LIEBER TAMÁS

Sziget- és félszigetvilág

Vulcanello látképe a Nagy-kráterről. E kicsi kúpnak köszönhetjük, hogy az egykori két sziget összekapcsolódott. A háttérben Lipari szigete a szoroson túl, mindössze 900 m-re fekszik

Folyamatos éberséget kíván

A biztonságos ösvény kijelölése ellenére azonban továbbra sem lehetünk nyugodtak. A Cataniai Vulkanológiai és Geofizikai Intézet jelentése szerint december elején a szén-dioxid és kén-dioxid szintje még mindig magasabb volt az átlagosnál és folyamatosan növekszik. Mind a kráternél, mind pedig a kikötő területénél is nagyon magas értékeket mértek. A fumarolák hőmérséklete is magasabb a megszokottnál, a kráterperem mentén pedig eléri 370 Celsius-fokot.

Különösen veszélyes lehet a talajközeli szén-dioxid-kiáramlás, mely hatalmas mennyiségben, hirtelen és árulkodó jelek nélkül is bekövetkezhet – katasztrofális mértékű mérgezést, tömeges halálózást okozva (mint ahogy az a kameruni Nyos-tónál 1986-ban meg is történt). Tovább fokozta az izgalmakat, hogy december 4-én 4,6-es erősségű rengést mértek Vulcano szigetétől délnyugatra, mindössze 3 km-es mélységben: emberéletben nem tett kárt, azonban kisebb földcsuszamlásokat okozott.

Tovább fokozta az izgalmakat, hogy december 4-én 4,6-es erősségű rengést mértek Vulcano szigetétől délnyugatra, mindössze 3 km-es mélységben: emberéletben nem tett kárt, azonban kisebb földcsuszamlásokat okozott.

A vulcanói vulkáni aktivitás kamerákon is követhető!

WWW.GT.INGV.IT/SEZIONESTERNE/WEBCAM/WEBCAMEQUIE.PHP

A kutatóknak sikerült a Lipari-szigetcsoport két vulkánja alatt egy közös, gázban gazdag területet meghatározni. A szeizmikus hullámok háromdimenziós rekonstrukciója alapján két nagyobb „gáztározót” találtak Vulcano szigete alatt és Lipari nyugati partjánál.

találtak Vulcano szigete alatt és Lipari nyugati partjánál.

Ez az új kutatás nagyon fontos lehet ahhoz, hogy a Vulcanot érintő intenzív gázkiáramlási jelenségeket jobban megérthessük, főként azt az erős aktivitást, amely 2021 szeptemberében kezdődött.

LIEBER TAMÁS
A DOROGI BEBTE ELNÖKE,
1999 ÓTA SZERVEZI
AZ EGYESÜLET DÉL-OLASZ-
ORSZÁGI PROGRAMJAIT

ÉRDI-KRAUSZ ERIKA
ANGOL-OLASZ NYELVTANÁR,
2001 ÓTA TOLMÁCSKÉNT
VESZ RÉSZT A BEBTE
VULKÁNTÚRAIN

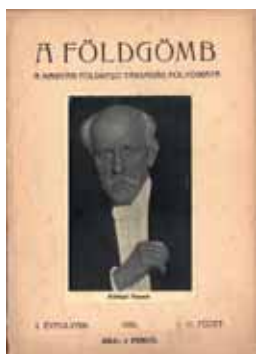
Új felfedezés

A Messinai Egyetem munkatársai a közelmúltban fontos felfedezéseket tettek a Lipari–Vulcano vulkáni komplexum föld alatti rendszereivel kapcsolatban. A kutatóknak sikerült a Lipari-szigetcsoport két vulkánja alatt egy közös, gázban gazdag területet meghatározni. A szeizmikus hullámok háromdimenziós rekonstrukciója alapján két nagyobb „gáztározót”

EREDMÉNYES FEJTŐRŐ

Tavalyi utolsó lapszámunkban a Földgömb gerincfeliratához kapcsolódó fejtörő szerepelt: „A Földgömb gerincének alsó része magazinunk betűit hordozza, és az évfolyam végén a Földgömb-felirat rajzolódik ki. 2022-ben azonban homokszem csúszott a gépezetbe. Tavaszki különszámunk elmaradásával nem tudtuk a teljes feliratot kiírni, így idén a Földgömb betűit használva egy rejtvényt készítettünk! Az évfolyam bét lapszámát sorrendbe rakva a három betűcsoport egy-egy, tizenhatos számrendszerben értelmezendő számot takar. Ezek decimális megfelelői három, jóval korábbi lapszámunkat jelölik - úgy, hogy az egyes Földgömbök számozása az 1929-es első számmal indul (most épp a 361. számnál tartunk).” A kínzó kérdés pedig így szólt: „Mindhárom lapszámiban szerepel ugyanazon sziget(ország), bár más-más hangsúllyal és szerepkörben (ugródeszkaként, célterületként, vagy épp egy jelenség tipikus területeként). Melyik ez a sziget?”

Megoldás: a sorba rakott feliratok: FF DB A
Míndez a 255. (2011/3), 219. (2006/7). és 10. (1929-30/10) lapszámokat jelöli és mindháromban szerepel: **IZLAND**

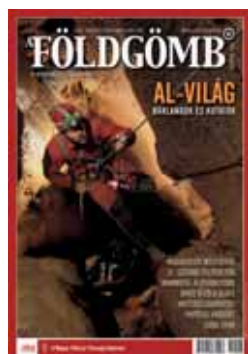
1929-30/10

*Kéz Andor:
Fridtjof Nansen
Grönlandi útjaihoz
Izland jelentette
az ugródeszkát.*

2006/7

*Kiss Csaba: Az egyetlen
menekvés: előre!
Izland legnagyobb
jégmezője, a Vatnajökull
átszeléséről szól.*

2011/3

*Gadányi Péter: Vulkán-
kitörések barlang-utódai
A lávabarlangokról szóló
cikkekben izlandi láva-
alagutak is szerepelnek.*

A rejtvény helyes megfejtői közül egy-egy *Ésszel járom be a Földet!* c. könyvet nyertek: **Pataki Gergely, Czinege János és Pajor Péter** (Nyereményüket postán küldjük el.)

A FÖLDGÖMB EGYÜTTMŰKÖDŐ PARTNEREI ▾

E LAPSZÁMUNK MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTÁK ▾

ALAPÍTVÁ: 1872

1142 BUDAPEST, ERZSÉBET KIRÁLYNÉ ÚTJA 125.
HONLAP: WWW.FOLDRAJZITARSASAG.HU
E-MAIL: INFO@FOLDRAJZITARSASAG.HU

ELNÖK: DR. LÓCZY DÉNES
AELNÖKÖK: DR. EGEDY TAMÁS
DR. NEMERKÉNYI ZSOMBOR
FŐTITKÁR: DR. JENEY LÁSZLÓ

SAKOSZTÁLYOK:
BIZTONSÁGFÖLDRAJZI ÉS GEOPOLITIKAI
SAKOSZTÁLY, EXPEDÍCIÓS SAKOSZTÁLY,
TÁRSADALOM- ÉS GAZDASÁGFÖLDRAJZI
SAKOSZTÁLY, HEGYMÁSZÓ-SAKOSZTÁLY,
OKTATÁS-MÓDSZERTANI SAKOSZTÁLY,
EGÉSZSÉGFÖLDRAJZI SAKOSZTÁLY,
TERMÉSZETFÖLDRAJZI SAKOSZTÁLY,
TÉRKEPÉSZETI SAKOSZTÁLY,
TURIZMUSFÖLDRAJZI SAKOSZTÁLY,
FÖLDRAJZTANÁRI SAKOSZTÁLY

TERÜLETI OSZTÁLYOK:
BAKONY-BALATON-VIDÉKI OSZTÁLY (VESZPRÉM)
BORSODI OSZTÁLY (MISKOLC)
DEBRECENI OSZTÁLY
DÉL-DUNÁNTÚLI OSZTÁLY (PÉCS)
DUNA-VÖLGYI OSZTÁLY (SZÉKESZÁRD)
EGER-BÜKK-VIDÉKI OSZTÁLY
GYÖNGYÖS-MÁTRA-VIDÉKI OSZTÁLY
KISALFÖLDI OSZTÁLY (GYÖR)
KISKUNSAGI OSZTÁLY (KECSKEMÉT)
KÖZÉP-DUNÁNTÚLI OSZTÁLY (SZÉKESFEHÉRVÁR)
KÖRÖS-VIDÉKI OSZTÁLY (BÉKÉSCSABA)
NYÍRSÉGI OSZTÁLY (NYÍREGYHÁZA)
NYUGAT-MAGYARORSZÁGI OSZTÁLY (SZOMBATHELY)
SZEGEDI OSZTÁLY
SZÉKELYFÖLDI OSZTÁLY (CSÍKSZEREDA)
TOLNA MEGYEI OSZTÁLY (DOMBOVÁR)
ZALAI OSZTÁLY (NAGYKANIZSA)

KÖNYVTÁR ÉS GYŰJTEMÉNYEI:
1112 BUDAPEST, BUDAÓRSI ÚT 45.
KÖNYVTAR@FOLDRAJZITARSASAG.HU
A KÖNYVTÁR JELENLEG NEM LÁTOGATHATÓ!

AZ ÉGGÖMBÖT TARTÓ ATLASZ A MAGYAR FÖLDRAJZI
TÁRSASÁG VÉDJEGYKÉNT BEJEGYZETT JELKEPE

LAPALAPÍTÓ (1929):
DR. MILLEKER REZSŐ

**AZ ÚJ SZOROZAT
ÚJRAINDÍTÓI (1999):**
DR. NEMERKÉNYI ANTAL
ÉS FARKAS PÉTER

1929-1933, FELELŐS SZERKESZTŐ:
DR. MILLEKER REZSŐ

1934-1944, SZERKESZTŐK:
DR. BAKTAY ERVIN ÉS DR. KÉZ ANDOR

1999-2006, FŐSZERKESZTŐ: DR. NEMERKÉNYI ANTAL

2006-2006, FŐSZERKESZTŐ: DR. VOJNITS ANDRÁS

2006-TŐL FŐSZERKESZTŐ: DR. NAGY BALÁZS

A FÖLDRAJZOKTATÁSÉRT, A FÖLDRAJZI ISMERETTERJESZTÉSÉRT...

**Támogassa szja 1%-ával
a 150 éves Magyar Földrajzi Társaságot!
Adószámunk: 19007964-1-42**

MAGYAR
FÖLDRAJZI
TÁRSASÁG

WWW.FOLDRAJZITARSASAG.HU

Hantai Simon: Festmény, 1950 körül, részlet | © Archivus Simon Hantai | HUNGART 2022. Foto © Szépművészeti Múzeum, 2022.

HANTAI, KLEE és más absztrakciók

SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM 2022. 12. 07. – 2023. 03. 19.

Együttműködő partnerek:

PORSCHE
HUNGARIA

EUROSTARS
HOTEL COMPANY

Médiatámogatók:

műtárgy.com ARTMAGAZIN ILYE FÖLDGÖMB LÁM
NOKLAPJA TRENDPSI

szepmuveszeti.hu